

letnik XIII
številka

5

**jezik
in
slovstvo**

1968

Jezik in slovstvo

Letnik XIII. številka 5

Ljubljana, maj 1968

Časopis izhaja od januarja do decembra (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Franc Zadavec, Janez Sivec

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina pete številke

Razprave in članki

- Jože Koruza* Letošnji šestdesetletnici slovenskih literarnih zgodovinarjev 133
- Fran Petrè* Slovenski tržaški pripovedniki 137
- Breda Pogorelec* Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku 145
- Jože Koruza* O nastanku Prežihovih Solzic 151
- Marija Pirjevec* Ženski liki v Vorančevih novelah 160

Zapiski, ocene in poročila

- F. Jakopin* Pjotr Savvič Kuznecov 166
- Janez Zor* Sovetskoje slavjanovedenie 167
- Janez Zor* Lužiškosrbski in beloruski prevodi iz slovenske literature 168
- Nova dvojna številka Slavistične revije 168

Gradivo

Popravek 5/3

V oceno smo prejeli 5/3

LETOŠNJI ŠESTDESETLETNICI SLOVENSКИH LITERARNIH ZGODOVINARJEV

V prvih mesecih tega leta sta dopolnila šestdeseto leto *Janez Logar*, višji znanstveni sodelavec Narodne in univerzitetne knjižnice, in *Lino Legiša*, znanstveni svetnik pri Institutu za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ta priložnost nam nalaga dolžnost, da vsaj v glavnih obrisih očrtamo njuno delo, ne da bi pri tem poudarjali podobnosti ali raznorodnosti v njuni znanstveni poti in pogledih.

JANEZ LOGAR

se je rodil 3. februarja 1908 v Horjulu. Nepremožna kmečka družina s številnimi otroki je dala slovenski znanosti razen Janeza še filozofa Ceneta in lingvистa (dialektologa) Tineta. Klasično gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je po maturi v letu 1928 študiral tudi slavistiko. Po diplomi 1932 je učil na gimnaziji v Novem mestu in nato na učiteljskišči v Ljubljani. Med okupacijo je bil za nekaj časa interniran v Italiji, kasneje pa v nemškem koncentracijskem taborišču Dachau do konca vojne. Po osvoboditvi je bil nekaj let načelnik oddelka za kulturo na prosvetnem ministrstvu, potem je postal vodja bibliografskega oddelka pri Narodni in univerzitetni knjižnici, kar je še danes.

Logarjeva znanstvena dejavnost v območju literarne zgodovine se je začela že ob zaključku študija. V letih 1932 in 1933 sta 4. in 5. zvezek Slovenskega biografskega leksikona prinesla več njegovih člankov, napisanih z vso vestnostjo in prizadevnostjo. V njih je obdelal nekaj pomembnih imen iz starejše slovenske književnosti, tako Sebastiana Krelja, württembergškega vojvode Krištofa, prepородitelja Blaža Kumerdeja, protestantskega pridigarja Petra Kupljenika, katoliškega cerkvenega verzifikatorja Primoža Lavrenčiča, prvega slovenskega tiskarja Janeza Mandelca in sestavljalca slovarjev Hieronima Megiserja.

S tem delom je zopolnil vrzel, ki je nastala pri SBL po začasnem izstopu Franceta Kidriča iz uredništva in vrst sodelavcev leksikona. Leta 1933 je izšel tudi Levstikov zbornik, ki sta ga uredila skupaj z A. Ocvirkom. V tej manifestaciji literarnozgodovinsko nadarjenega in znanstveno obetajočega rodu, ki je takrat končaval študije, je Logar objavil obširno in temeljito razpravo Levstik v boju s prvakii.

V nadaljnjih predvojnih letih se je ukvarjal predvsem s strokovno kritiko, kdaj pa kdaj je napisal tudi kakšno oceno leposlovnega dela, in poskusil se je tudi v gledališki kritiki. Njegova strokovna kritika, ki jo je objavljial predvsem v Domu in svetu, Dejanju, Mladiki in Slovenskem jeziku, zajema ocene komentiranih izdaj domačih klasikov (Levstikovo in Erjavčevo Zbrano delo, Slovenski protestantski pisci in Zbirka Cvetje iz domačih in tujih logov), zgodovin slovenskega slovstva (Slodnjak, Kidrič), literarnozgodovinskih razprav in monografij (Legiša, Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico; Prijatelj, Dostojevski in Tolstoj; Petrè, Poizkus ilirizma pri Slovencih) in različnih učbenikov, predvsem beril za srednje šole.

Po vojni je objavil vrsto literarnozgodovinskih člankov o pomembnih slovenskih književnikih, po večini k različnim obletnicam ali kot nekrologe. Tako je pisal o Igu Grudnu, Francetu Prešernu, Otonu Župančiču, Franu Erjavcu, Janezu Trdini, Simonu Gregorčiču, Franu Levstiku, pa tudi o Svetozaru Markoviću in Janku Šlebingerju. Ti članki so izšli v raznih časopisih in koledarjih.

Najvidnejše mesto v Logarjevem strokovnem in znanstvenem delu zavzemajo njegove komentirane izdaje posameznih del ali zbranih spisov slovenskih pisateljev. Za šolsko berilo je pripravil in z ustreznimi uvodi in opombami opremil Erjavčevo povest Hudo brezno (Ljubljana 1941) in njegove Živalske podobe (Ljubljana 1943), Trdinove spomine Moje življenje (Ljubljana 1946) in študijo Ivana Prijatelja Književnost mladoslovencev (Ljubljana (1962)). Širšemu občinstvu je namenjen, prav tako opremljen z uvodom in opombami, izbor Trdinove proze z naslovom Rože in trnje (Novo mesto (1955)). Uredil je tudi Sto pesmi Otona Župančiča (Beograd 1948) in sodeloval pri ureditvi zbirke Župančičevih medvojnih in povojnih pesmi in spisov Veš, poet, svoj dolg (Ljubljana 1948) ter izbora Cankarjevih Povesti in črtic (Ljubljana 1948). Že pred vojno je začel urejati izbrane spise Frana Jakopiča, ki so ostali pri prvem zvezku (Ljubljana 1937). Po vojni je za zbirko Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev uredil in s skrbno zbranim komentarjem opremil Zbrana dela Janeza Trdine v dvanajstih knjigah (1946—1959) in Zbrana dela Janeza Mencingerja v štirih knjigah (1961 — 1966); zdaj pripravlja novo izdajo Jurčičevih Zbranih del, ki jih je za prvo izdajo pripravil Mirko Rupel.

Razen navedenega strokovnega in znanstvenega dela piše Logar tudi leksikonske članke za Enciklopedijo Jugoslavije (Zagreb 1955 —) in s tretjo knjigo za Slovenski biografski leksikon. Po prvi knjigi v Levstikovem zborniku je objavil še nekaj študij in razprav, kakor »Triglav«, nemški list za slovenske koristi in dunajski Slovenci (SJ 1939), Franc Kurelac in Slovenci (Razprave SAZU, razred za filološke in literarne vede II, 1956), Janez Trdina in Anton Aškerc (Aškerčev zbornik, Celje 1957), Trdinovo literarno delo v letih 1870 — 1880 (JS 1957/58).

Odkar je Janez Logar v letu 1950 prevzel vodstvo bibliografskega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice, je svoje strokovne sposobnosti in znanstvena prizadevanja usmeril predvsem v bibliografijo in postal ob F. Dobrovoljcu nedvomno naš najboljši strokovnjak bibliografske vede. Njegovo največje in najpomembnejše delo v tem območju je Slovenska bibliografija, ki izhaja za vsako leto posebej. Univerzitetna knjižnica je začela že v prvih povojnih letih izdajati to prepotrebno periodično publikacijo, ki je bila sprva omejena le na popis časopisja in knjig. Pod Logarjevim vodstvom oziroma uredništvom (od 1951) se je slovenska bibliografija razširila tudi na popis leposlovnih in strokovnih prispevkov v slovenskem časopisju, pa tudi na tuje prevode slovenske literature. Zaradi tako zasnovanega dela posamezni zvezki Slovenske bibliografije sicer izhajajo z večletno zamudo, vendar Logarjeva ekipa to vrzel izpolnjuje s sprotnim izdajanjem bibliografskega popisa knjig v knjigotrški reviji Knjiga. Logar je poskrbel tudi za posebno bibliografijo člankov za leta 1945—1950 (Ljubljana 1963). Ob tem delu je Logar sestavljal nekaj časa posebno bibliografijo strokovnih člankov o slovenskem jeziku in književnosti za Jezik in slovstvo.

V to Logarjevo dejavnost sodi tudi delo v Društvu bibliotekarjev Slovenije, v katerem je od leta 1954 vodja sekcije za bibliografijo, v letih 1963 do

1967 pa je bil predsednik društva. Redno piše strokovne članke in ocene iz bibliografske stroke in jih objavlja v društvenem glasilu Knjižnica. Bil je stalni predavatelj za bibliografijo na tečajih za bibliotekarje pripravnike; društvo je razmnožilo njegova skripta Uvod v bibliografijo (1955), v zadnjih letih pa predava bibliografijo za slušatelje bibliotekarstva na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Logar je organiziral in vodil ljubljanski center za jugoslovansko retrospektivno bibliografijo in je tudi član uredništva Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova, ki jo izdaja Leksikografski zavod v Zagrebu.

Končno naj omenim še Logarjevo delovanje v Slavističnem društvu. Na prvem rednem občnem zboru leta 1933 je bil izvoljen v odbor in je ostal odbornik vse do vojne. Tudi v povojnih letih je bil nekajkrat v društvenem in nadzornem odboru, blagajnik v letih od 1945 do 1947 in tajnik leta 1960/61.

LINO LEGIŠA

je Primorec s Krasa, ožji rojak pisatelja Bogomira Magajne. Rojen je bil 22. marca 1908 v Škofljah. Med prvo svetovno vojno se je morala družina zaradi bližine fronte umakniti na Kranjsko. Novo okolje se otroku ni priljubilo (prim. Veliko pričakovanje, Slovenski zbornik 1945), vendar je že kmalu po vojni moral spet tja, kjer je njegov rojstni kraj ostal onkraj italijanske meje, v Italiji se pa ni mogel šolati v domačem jeziku. Slavistiko je doštudiral v Ljubljani, nato je študiral še v Parizu. Za doktorja znanosti je promoviral 14. junija 1938 s tezo Slovenska poezija od Vodnikovih »Pesmi za pokušino« do priprav za »Kranjsko Čbelico« (obj. SJ 1938). Pred vojno je bil gimnazijski profesor v Ljubljani in v Celju. Za italijanske okupacije je bil interniran v Padovi; Nemci so ga poslali v koncentracijsko taborišče Dachau. Po vojni je bil najprej nekaj časa šef odseka za književnost pri ministrstvu za prosveto v Ljubljani, nato profesor na ljubljanski klasični gimnaziji in nekaj časa honorarni predavatelj za zgodovino svetovne in domače književnosti na Akademiji za igralsko umetnost. Od leta 1955 je znanstveni sodelavec Inštituta za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Ljubljani.

Legiševa publicistična dejavnost se začena s še zelo raznorodnimi drobci, kakor so opis Univerzitetne knjižnice (Mladika 1934), zapis nabožne ljudske pesmi (prav tam) in objava starih listin s Krasa Iz starih predelov (Jadranski koledar 1935). Takoj po tistem pa se je intenzivno posvetil strokovni in literarni kritiki; to je bila njegova glavna dejavnost v predvojnih letih. Vrsta slavističnih del, ki jih je ocenil, se začena s Slodnjakovim Pregledom slovstva, nato pa se razvrstijo Prijateljeva literarnozgodovinska dela (Duševni profili slovenskih preporoditeljev, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika in Kulturna in politična zgodovina Slovencev), kritične študije (Vidmar, Oton Župančič, Vodušek, Ivan Cankar), disertacija Boršnikove o Aškerčevi socialni miselnosti in pesmi, Petretov Poizkus ilirizma pri Slovencih, Pregljeve Osnovne črte iz književne teorije in posamezni zvezki Zbranih spisov Ivana Cankarja, Franca Finžgarja, Frana Detele in Dragotina Ketteja.

Še bolj sistematično in z večjo vnemo kakor s strokovno kritiko se je Legiša ukvarjal z literarno kritiko. Razen manjših ocen posameznih leposlovnih del je pisal širše kritične pretese, v katerih je združeval po dve deli z isto snovjo (Dva romana o Prešernu) ali od iste založbe (Dva romana Slovenske matice), najpogosteje pa je v take kritične študije zajel po več del istega avtorja

in tako dajal njih kritične portrete (Ludvik Mrzel, Vladimir Bartol, Igo Gruden, Pot Ingoličevega realizma, Dve knjigi Miška Kranjca). Ob tem je nastal tudi pregled takratne slovenske književnosti, Novejše slovensko slovstvo (Njiva 1938/39), in obširna literarnozgodovinska študija Kras v slovenskem slovstvu (Dejanje 1940). Svoje izkušnje kritika in nekaj pridobljenih teoretičnih pogledov je Legiša strnil v članku O kritiki (Dejanje 1941). Literarno kakor tudi strokovno kritiko je večinoma objavljial v revijah Sodobnost, Dejanje in Obzortja.

V strokovnih publikacijah je pred vojno objavil razen disertacije le še dva drobna prispevka o osnovi Vodnikove basni Sraka ino mlade (SJ 1939, 1940). Po vojni je objavil večjo primerjalno študijo Vplivi in vzporednost (SR 1948), pa članka Pesniška oblika pri Prešernu (JiS 1955/56) in Prezrt feljtonist (JiS 1958/59). Nekaj časa se je intenzivno ukvarjal z ocenjevanjem posameznih zvezkov zbirke Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev in dal tudi zaključen pretres bere prvih let izhajanja te edicije v posebnem članku (NS 1951). Napisal je tudi nekaj spominskih in jubilejnih člankov o pomembnih slavistih, med njimi Nekaj spominov na dr. Antona Breznika (SPor 1945), Petdesetletnica dr. Antona Slodnjaka (Sr 1949) in Dr. Ivan Prijatelj (Razgledi 1952).

Med najpomembnejše Legiševe slavistične dejavnosti sodi uredništvo široko zasnovane Zgodovine slovenskega slovstva pri Slovenski matici, ki ga je še pred izidom prvega zvezka prevzel za Alfonzom Gspanom. Za prvi zvezek te izdaje je skupaj s Francetom Tomšičem napisal poglavje o pismenstvu, v drugi knjigi je prispeval oris romantike; zadnji, šesti zvezek, z obravnavo književnosti med svetovnjima vojnama pa bo po napovedi v celoti njegovo delo. Legiša je uredil tudi skrženo izdajo prvih dveh zvezkov v eni knjižnici.

Legiša je tudi po vojni nadaljeval literarno kritiko, pa tudi širše kritične pretrese književnih ustvarjalcev. Za ta čas je pomembno, da se je predvsem zavzel za književnost svoje ožje domovine. Tako je v prvih povojnih letih redno sodeloval v primorskem periodičnem tisku s kritikami, s članki in poročili o pomembnih kulturnih dogodkih v Ljubljani. Med tovrstnim delom so značilni članki, ki obravnavajo književnost z regionalnih in tematskih stališč, in sicer Glasniki domovine v Trstu od Trubarja do Cankarja (Jadranski koledar 1952), Naše morje v našem slovstvu (prav tam), Kaj je prinesla Goriška v našo literaturo (Goriški zbornik 1957), posebej pa članek Slovensko Primorje i njegovi pripovjedači, ki je izšel kot uvod v hrvaško antologijo slovenske primorske proze Priče s krša i mora (Zagreb 1955). Razen tega je Legiša napisal vrsto člankov o slovenskih književnikih, največ ob raznih obletnicah. Tako je (po kronološkem zaporedju) pisal o Francetu Bevku, Ivu Grahorju, Igu Grudnu, Prežihovem Vorancu, Francetu Prešernu, Tonetu Šifrerju, Ivanu Trinku — Zamejskem, Francetu Finžgarju, Alojziju Gradniku, Ivanu Preglju, Srečku Kosovelu, Simonu Gregorčiču, Miranu Jarcu, Božu Vodušku, Pavlu Golii in drugih. Večje študije je napisal o Ivu Andriću (NS 1949), Božu Vodušku (Poezija odčaranega sveta, Dialogi 1965) in Antonu Novačanu (Upornik čez svoje moči, Dialogi 1966). Monografsko zasnovani študiji sta izšli kot uvoda v izbor leposlovja Stanka Vuka Zemlja na zahodu (Koper 1959) in izbor pesmi Srečka Kosovela Moja pesem (Maribor 1964), ki ju je tudi uredil. Pripravil je Antologijo slovenačke poezije (Novi Sad 1950), skupaj z Lili Novy Liriko v času moderne (Ljubljana 1952) in antologijo otroških pesmi Pojte, pojte, drobne ptice (Ljubljana 1955). Z uvodi je opremil tudi zbirko novel Danila Lokarja Sodni dan na vasi

(Ljubljana 1958), knjigo istega avtorja Dva obraza dneva (Ljubljana 1962) in zbirko pesmi Maričke Žnidaršičeve Ugasla luč (Ljubljana 1965).

Vse več pozornosti posveča Legiša preučevanju vprašanj slovenskega jezika. Ta dejavnost je še poživljena, odkar je poklicno vezan na to problematiko, saj dela v slovenski sekciji Inštituta za slovenski jezik SAZU. Naj naštejemo le nekaj njegovih večjih člankov s tega področja Več živega jezika (NS 1947), Kos kraškega narečja (Razgledi 1951), Kako kvarimo jezik (JiS 1956/57), Pogovorni jezik na krivi poti (NRazgl 1959), Koliko se poznamo (NRazgl 1963).

Legiša se je poskusil tudi v leposlovni prozi. Objavil je nekaj črtic ali meditacij z avtobiografsko osnovo, kakor sta Ob poti in V zaledju (Dejanje 1940), v dachauskem taborišču napisano Veliko pričakovanje (Slovenski zbornik 1945), Izkoreninjeno življenje in Ob robu (Razgledi 1947).

Ob prikazu Legiševe strokovne dejavnosti ne moremo mimo njegovega dela v Slavističnem društvu Slovenije. V prvih povojnih letih je bil knjižničar društva (1945—1949), nato pa dolga leta član odbora (1949—1959). Literarno-zgodovinski del Jezika in slovstva je zgledno urejal od drugega do petega letnika.

Jubilantoma želimo še mnogo ustvarjalne energije in strokovnih uspehov!

Jože Koruza
Filozofska fakulteta Ljubljana

Fran Petreš
Filozofska fakulteta Zagreb

SLOVENSKI TRŽAŠKI PRIPOVEDNIKI*

1.

Trst je vstopil na dva načina v sodobno slovensko književnost: kot sklad literarnih motivov posebne vrste in kot mesto, v katerem je prav zacvetelo slovensko književno ustvarjanje v trenutku, ko je bilo, se zdi, pred zgodovino dokončno ločeno od neposrednega prirodnega zaledja in priključeno Italiji.

Po jeziku in po svojih tvorcih se slovenska tržaška književnost vključuje v celoto slovenske književnosti in se z njo spaja tako po pogledih na življenje in problemih, ki jih obravnava, kakor po umetniškem izrazu in stilnih lastnostih. Vendar pa je na njej nekaj, kar ji daje posebno obeležje, nekaj, kar bi označili koncentrirano bolečino. Književnosti malih narodov, zlasti še, če politično niso bili zamostojni, so že same po sebi nagnjene k resnobi. To je razumljivo. Umetniški nagon, ki se je v njih izživiljal, ni dajal duška samo hotenju po osebni izpovedovanju in strasti oblikovanja ritmične besede, marveč je opravljal izredno važno funkcijo v nacionalnem življenju in prisiljenem boju za obstanek — bil je njegov najbolj zgneten izraz, formuliral je smisel nacio-

* Predavanje na III. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani 7. sept. 1967.

nalne biti in zavzemal najbolj izpostavljene položaje v naporu za ohranitev.

Ta zgodovinska resnobnost male književnosti se je mogla v najnovejšem razvoju le še potrditi. Dve vojni v prvi polovici 20. stoletja, zlasti še druga, sta Slovence kot narod vsekakor najresnejše ogrožali v njihovem fizičnem obstoju. In kar je bilo neposredno pred tem, čas med obema vojnama, zlasti na zahodnih področjih, na Koroškem in Primorskem, ni bilo manj trpko. Taka družbena dejstva so pustila globoke sledi tudi v književnosti.

Ko je bil ogrožen narod kot celota, ali pa so bili ogroženi posamezni njegovi izpostavljeni deli, je bil s tem obenem prizadet in ogrožen vsak njegov pripadnik. Podtalni kompleksi negotovosti, strahu in obupa so se bili že skozi stoletja zajedali v dušo vsakega predstavnika ogroženega naroda. Slovenska književnost je v svojem celotnem razvoju refleks danih razmer na psiho posameznika, zato se v vseh svojih obdobjih nenavadno veliko ukvarja z vprašanji biti in smisla obstoja ter z etičnimi kompleksi. Taka stvarnost poglobljenega obravnavanja družbenih in etično-moralnih vprašanj spada splošno med najbolj značilne poteze sodobne slovenske književnosti.

Eno od dognanj psihoanalize je, da človekova zavest ni enotna, marveč je sestavljena iz slojev, ki se od najtemnejših in najglobljih počasi dvigajo proti površini do javnosti, kjer končno vladajo logični zakoni. Vtisi, ki nam jih pošilja zunanji svet, se ne ustavljajo na meji logičnih zaznav, marveč prodirajo v globino, kjer hkrati udarjajo na vse sloje zavesti.

Taki podtalni procesi v človekovi psihi danes posebno zanimajo del slovenskih piscev. Naj za orientacijo in oznako navedem samo eno izmed imen, predstavnika te smeri, Andreja Hienga, rojenega 1925. Hieng vidi smisel pisateljskega dela izključno samo v prodiranju v globino, do racionalno komaj zaznavnih skritih osnovnih kompleksov duševnosti. Njegove novele so trdno zakoreninjene v domači resničnosti iz let po drugi svetovni vojni. Vendar pa težišče ni več na njihovi družbeni pogojenosti. Obračajo se drugi strani človeka, njegovemu moralnemu svetu. Hieng riše skoraj izključno usode, ki nosijo v sebi pekel občutka krivde zaradi nekega svojega ali tujega dejanja, in ki je bilo, v svojem zadnjem jedru, vedno posledica konkretne človekove eksistence na nenavadno izpostavljenem področju.

Navedeni dominantni motiv v Hiengovi prozi ima svoj razvoj in stopnjevanje. V začetku je bil motiviran z vzlom zunanjih okoliščin, ki so se neugodno zgrnile nad človeka. Kasneje vse bolj prevladuje samoobtožba. Nad osebami v njegovih novelah leži davna mladostna krivda, ki je ni mogoče odstraniti. Iz »brezna podzavesti«
neprestano ogroža človekov obstanek. Doga-
janje v novelah je omejeno na izbrana utesnjena in ogrožajoča duševna stanja, a zunanja fabula pritegnjena samo toliko, da določa prostor in čas. Da bi bilo pripovedovanje čim bolj avtentično, je znaten del proze Andreja Hienga napisan v prvi osebi, za katero pa se ne skriva avtor sam. Sredstvo izpovedi so notranji monologi. V njih je izčrpan pretežni del te samoizpovedne dušeslovne proze.

Hieng se s tem pridružuje piscem, ki smatrajo, da je človek v današnji tehnični civilizaciji in družbenih odnosih žrtev psihičnih preokupacij, ki leže kot mōra na človeštvu, predvsem strahu in podobnih tesnobnih stanj. Sorodno pot ubira vrsta piscev, pesnikov in dramatikov iz mlajše generacije, kakor so Dominik Smole, Dane Zajc, Peter Božič in drugi.

Kompleks *totalne, vseobsegajoče ogroženosti* je v slovenski književnosti zastopan še na drugi način, kot skupinski, skupni pojav pri slovenskih tržaških pripovednikih. Motivacija je pri njih izvedena na drugačnih premisah kot npr. pri Hiengu. Gibalna sila v pripovedovanju ni mladostna krivda, marveč *kolektivna krivda določene okolice nad človekom*, v tem primeru usode mesta Trsta nad delom njegovega prebivalstva.

Ta navedba o kolektivni krivdi zahteva pojasnil. Motiv je redek ali izjemen v evropskih književnostih.

Trst je bil pred prvo svetovno vojno četrtmilijonsko mesto z luko, ki je zavzemala po tonaži svojega prometa sedmo mesto na svetu. Zaledje velikega avstrijskega pomorskega emporija je obsegalo podonavske pokrajine. Meja med Hamburgom, ki je pritegoval srednjeevropski promet na sever, in Trstom, ki ga je pritegoval na jug, je bila tik pod Prago. Trst je imel italijansko večino in povsem slovensko okolico. Ker je živelo v samem mestu blizu sto tisoč Slovencev, je bil Trst zdaleč največje slovensko mesto, saj je imela Ljubljana tedaj pol manj prebivalcev. Narodnostni sestav tržaškega prebivalstva, ki ga ni bilo mogoče nasilno spremeniti ne na škodo enega ne na škodo drugega, bi moral voditi k sožitju, koeksistenci italijanskega in slovenskega elementa.

Velike luke navadno ne razvijajo umetniškega in književnega življenja, ki bi se moglo meriti z njihovo gospodarsko pomembnostjo. Vseeno se je vpisal Trst v moderno evropsko književnost z dvema pomembnima imenoma, z Jamesom Joyceem in Italom Svevom. Tržaški podjetnik nemškega rodu, ki se je skrival pod zadnjim imenom, je že na koncu stoletja pisal italijanske romane v psihoanalitični smeri z izrazito osredotočenostjo na tok človekove zavesti. Pojav je bil prezgoden, da bi že tedaj zbujal zanimanje. Joyce je v Trstu učiteljeval in iskal obliko proze, ki bi mimo vse knjižne norme razkrivala nastopanja, valovanja in izginjanja doživljanja v nadziranih in podzavestnih plasteh duševnosti. Izbruh prve svetovne vojne je bil kriv, da Trst ni postal izjemno pomemben za nastanek romana dvajsetega stoletja.

Slovenskim rodovom pred prvo svetovno vojno je bil Trst živa stvarnost, nenehno pričujoča v njihovi zavesti. Trst je imel znatno slovensko publicistiko in tudi svojo slovensko tržaško književnost. Če bi bil razvoj normalen, bi morali ravno tržaški pisci vnašati v slovensko književnost tematiko meščanskega sloja z vsemi bogatimi in širokimi problemi, kot jih je odpirala gospodarska vloga Trsta. Proti koncu prejšnjega stoletja je pisateljica Marica Bartol-Nadliškova (rojena 1867) v slovensko književnost dvigala tržaško ženo, tako meščanko kakor okoličanko. Borila se je za emancipacijo žene in za njene družbene, delovne in politične pravice. Vendar slovenski književnosti v Trstu ni bilo sojeno, da bi se normalno razvijala.

Meščanski nacionalizem 19. stoletja je v vprašanje Trsta vnesel ostrino zaradi italijanskih aspiracij na povsem slovensko široko zaledje Trsta in na slovensko Primorsko. Ko je po prvi svetovni vojni Italija anektirala slovensko Primorje, Istro in obalo Jadranskega morja do Reke, se je stanje bistveno izpremenilo. Dosti preden se je uredilo vprašanje novih meja med državami, ki so nasledile Avstro-Ogrsko, je fašizem v Italiji začel svoje zločine prav nad slovenskim prebivalstvom Trsta. Čete v črnih srajcah, ki so prišle iz Italije, so zabile vrata »Narodnega doma« v središču Trsta, oblile veliko stavbo z bencinom in jo zažgale. Vojaštvo, ki je obkrožilo trg, fašistom ni preprečilo požiga.

S požigom osrednje slovenske kulturne ustanove v Trstu 13. julija 1920 se je začelo neskončno nasilje nad Slovenci in Hrvati v zasedenih pokrajinah.

Z vso drugo slovensko in hrvatsko inteligenco so emigrirali v Jugoslavijo tudi slovenski tržaški pisatelji. Med obema vojnama je živelo v Ljubljani enajst književnikov, rojenih v Trstu. Njim se je pridružila dolga vrsta primorskih piscev, med njimi oba vodilna predstavnika slovenske lirike med obema vojnoma, Alojz Gradnik in Srečko Kosovel. Posebno pozornost zasluži tihi heroizem pisatelja Franceta Bevka. Ko je vsa inteligenca bežala pred brutalnim uničevanjem, se je Bevk vrnil v Gorico in med vsem fašizmom vztrajal v neenakem boju. Bil je eden najpogumnejših pisateljev, ki so kljubovali fašizmu.

Šele zlom Italije v drugi svetovni vojni leta 1943 in padec fašizma sta toliko olajšala razmere, da je slovenski tržaški pisec lahko živel v rodnem mestu.

Novo, povojno slovensko tržaško književnost predstavljata zlasti Boris Pahor (rojen 1912) in Alojz Rebula (rojen 1924).

2.

Tržaška pisatelja Pahor in Rebula v svojem delu ne ustvarjata harmonične, kompozicijsko mirne podobe sveta.

Osnovne obrise za njuno ustvarjanje in gibalne ideje jima vsiljuje realnost danega okolja. Njuno pisateljsko delo je skoraj izključno proza na določeno temo. Tema je Trst s svojo nedavno preteklostjo in sedanostjo. V tem okviru se menjajo liki, dogajanje in čas, osnovni problem pa ostaja vedno isti, življenje slovenskega elementa v Trstu za časa fašizma, med drugo svetovno vojno in po njej. Le kadar so sile, ki so delovale na usodo likov iz teh romanov, človeka iz domačega kraja odgnale kamorkoli v tujino — v Afriko, v nacistično taborišče v Nemčiji, v Avstralijo — sledi tudi pisec njegovi poti.

V navedenem pisateljskem opusu se oblikuje proces, ko se dejanska stvarnost življenja določenega mesta v določenem časovnem razdobju transformira v duševnost pisca. Neki družbeni mehanizem s tem iz stvarnosti prehaja na področje subjektivnega podoživljanja, to je podoživljanja pisca samega. Selekcija motivov kaže smer podoživljanja. Tako dobivajo tržaške razmere novo dimenzijo. Liki, ki tu nastopajo, dejanje, ki se razvija, čas, ki je zastopan, in ideje, ki so položene v osnovo književnih del, izgubljajo svojo bežno, prehodno časovnost. Z umetniškim podoživljanjem so dvignjeni na novo ravnino, iz časovnosti v nadčasovnost.

Boris Pahor se je predstavil s prvo novelo leta 1940 v ljubljanskem knjiž. časopisu *Dejanje*, ki so ga izdajali pisci krščansko-socialne smeri. Krog je videl svojo idejno sorodnost s francoskim časopisom *Esprit*. Pahor je maturiral na škofijskem zavodu v Kopru, ker pa to ni bilo priznано, je maturo ponovil kot italijanski vojak v Benghaziju. Po propadu italijanske vojske 1943 se je priključil osvobodilnemu gibanju v Trstu. Gestapo ga je aretiral in poslal v Dachau in druga koncentracijska taborišča. Po zmagi zaveznikov se je zdravil za tuberkulozo v Villiers-sur-Marne in se vrnil v Trst na koncu leta 1946. V Padovi je končal slavistiko in doktoriral. Leta 1953 je dobil službo profesorja na gimnaziji s slovenskim učnim jezikom v Trstu. Doslej je izdal tri knjige črtic in novel, *Moj tržaški naslov*, 1948, *Kres v pristanu*, 1959 in *Na sipini*, 1960, ter pet romanov, *Nomadi brez oaze*, 1955, *Onkraj pekla so ljudje*, 1958, 1961, in *Parnik trobi nji*, 1964. V delih je posredno ali neposredno dosti avtobiografske iz-

kušnje. Pravkar je izšlo novo Pahorjevo delo z naslovom *Nekropola* (1967), moderna literarno-kontemplativna proza ali literarni potopis, v katerem se pisatelj vrača k stari temi, koncentracijskemu taborišču, zdaj iz miselne oddaljenosti dvajsetih let.

Vsako Pahorjevo delo se lahko bere posamič, saj je pisano kot zaključena celota. In vendar je ta pisateljski opus notranje najožje povezan. Novo delo je samo nov aspekt in nova obogatitev stalne teme. Pokrajina in njeni ljudje so nerazdružno prepleteni. Stalno prizorišče romanov je mesto z njegovo široko luko in okoliškimi ribiškimi naselji, a liki vzeti iz prebivalstva, ki tam živi. Upodobljen je zlasti mali človek, ko se trudi za svoj vsakdanj kruh. Trst je prikazan s pravo topografsko natančnostjo, ki pa jo spremljajo najčistejši lirski navdihi. Če govori Pahor o Trstu ali kateri koli njegovi podrobnosti, je tak podton neizbežen. Njegov vir je najgloblji notranji občutek, da kot človek z vsakim svojim živcem pripada temu mestu in nikamor drugam.

Na tako osnovo prihaja disonantni akord političnih odnosov v razvoju zadnjih desetletij. Albert Camus odkriva na mnogih straneh svojih dnevnikov z naslovom *Carnet* (Gallimard, 1962) pota ustvarjalne intuicije. Čisto droben dogodek iz življenja leži v pisateljevi zavesti prekrit pod sloji neštevilnih drugih vtisov. Toda nekega dne zadobi povsem nepričakovano spontano moč, da se prebije na površino in prisili pisca, da se ga osvobodi.

Tak postopek je karakterističen ravno za Pahorja. Kakor da živi v njem stalna môra dremajočih in zatrtih vtisov nekje iz detinstva ali mladosti, ki mu ne dovoljuje mirne zavesti. Spekter, dimenzije in vrsto opsesij naj pokaže primer. Opisan je v knjigi za mladino *Kres v pristanu*.

Razred je imel odmor. Otroci so spuščali papirnate zmaje. Skozi okno, obrnjeno na morje, sta se zagledala učenec in učenka. V igri besed je bil rahel, komaj zaznaven navdih prvega prebujanja erosa. Tovariš je podražil fanta in ta je stekel za njim. Dekletce s kitama ga je poklicalo nazaj: »Danilo, pej sem.«

Preslišalo je šolski zvonec. Stavek je bil izrečen v narečju. Ujel pa ga je učitelj in oči so mu nabrekle. Poklical je učenko predse. Zgrabil jo je za uhelj: »Nočem slišati tega grdega jezika. Nočem.«

Vlekel je deklece po razredu in ukazal učencem, naj stokrat napišejo v zvezek:

»Devo parlare soltanto italiano.«

A vse oči so negibno, kot okamenele strmele vanj.

Tedaj je učitelj izgubil oblast nad seboj. Pobesnel je. Zgrabil je deklece še za drugo uho, jo porival v kot, prišel do obešalnika, jo dvignil in nataknil na kito. Tam je obvisela.

Na Primorskem je bilo 1913/14 488 slovenskih šol s 66.925 učenci in 1350 učitelji. Leta 1922 je bilo še 397 šol z 51.877 učenci in 779 učitelji. Leta 1930 ni bilo nobene slovenske šole več in ne učitelja.¹ Otroci so morali v italijanske šole in niti med seboj niso več smeli govoriti slovensko. Učiteljska mesta so prevzeli fašisti iz Kraljevine. Zakon je določil, da morajo zamenjati vsa slovenska imena in priimke z italijanskimi. Slovenska imena so odpravili povsod, tudi s pokopališč.

¹ The Julian March. The land and its people, 1946.

Zavest je kakor ogledalo. Sprejema vtise, kakor se pojavljajo. Toda doživljaj realnosti se v njej primerja s prejšnjimi doživljaji. Skupek vseh vtisov, ki jih je sprejela in vsrkala zavest, je lastna vizija realnosti. Preteklost živi v sedanjosti in vsak trenutek sedanjosti je poln preteklosti. Asociacije prenašajo spoznanja iz sedanjosti v preteklost in iz preteklosti v prihodnost. Procesi se razvijajo v simultanem doživljanju sedanjega in preteklega.

Pri Pahorju je zavest enotna, vsa se hrani iz vtisov mladosti v Trstu, ki mu je zatrla jezik in ga zaradi jezika nenehno poniževala. To je centralni spoznavni motiv v njegovem delu, dosledno navezan na usodo Trsta, Primorske in Istre. Vprašanja, na katera pisec zaman išče odgovora v družbi in stvarnosti, so: Ali ima človek pravico, govoriti v svojem jeziku? Ali ima pravico do svoje zgodovine in kulture? Ali je mogoče, da na svoji zemlji ne pomeniš nič — da te sosed ali tujec, ker je številnejši, izkorišča in k temu še preganja, ogroža, zapira, internira, ubija? Za Pahorja to niso zgolj politična vprašanja. Ontološka in moralna so, saj segajo v človekovo bit. Ta vprašanja je polagal v niz usod, ki se vrste v njegovih novelah in romanih.

Pahor se pri tem ni omejeval na tržaško prizorišče. Domači prostor je razširjal, če je usoda njegove junake vodila v tujino. V romanu *Nomadi brez oaze* so to vroča afriška tla, ki jih je pisec tudi sam spoznaval v uniformi italijanskega kolonialnega vojaka. Prav tam, med plemeni in narodi, ki so bili prav tako žrtev zavojevalnih ciljev, je prikazal zorenja odpora primorske mladine proti tujemu gospodarju.

Roman *Onstran pekla* so ljudje je v več pogledih najzanimivejša Pahorjeva knjiga. Njeno prizorišče je Francija, sanatorij za tuberkulozne na Marni blizu Pariza. Interniranec, ki so ga zavezniške čete rešile iz taborišča smrti v Vogezih, je tam našel svoj otok, kjer leži top, izvvržen, enako oddaljen od obeh oblik bivanja, kot mu ga je mogla nuditi družba:

»Nikamor ne spada. Kljub svoji stalni pričujočnosti je taboriški svet vendar oddaljena in neskončna, v meglo zavita planjava, stari človeški svet pa prav tako odmaknjen in zaprt.« (1961², 29)

V človeku, ki se je sam že odpisal in je odmril, sta se le polagoma budili dve sili, ki bi ga mogli vrniti življenju: spomin na vroče školje ob tržaški obali in žena, eros. Dve obliki ljubezni. V neskončno počasnem in zapletenem psihičnem procesu vračanja v življenje je prevladalo spoznanje, da se človek vendarle mora boriti za svoj obstanek, pa naj bo še tako nečloveški in beden:

»Trebaja je potopiti roke v resničnost, kakor jih zagrebe pek v testo. Delati karkoli, a imeti občutek, da si *koristen*.«

»Za dolgo ni moč biti ranjena zver, ki napade vsakogar, če se približa njenemu brlogu« (295).

Pahor je v tem romanu zapuščal tradicionalne poti. V tem primeru je bila fabula malo važna. Bolnika je nosilo kolesje velikega zavezniškega vojaškega stroja, ki je gnetel še zadnje ostanke nemške oblasti in ustavljal trpljenje njenih žrtev, kjer je naletel nanje. Za žrtev, ki je tu postala junak romana, je bilo tedaj važno le eno, znova najti sebe in v sebi znova najti izgubljeno vero v človeka. Vse se je razvijalo v tesnobnih spominih, v asociacijah, nenadnih predstavah groze in šokih, kar je pisca vodilo k tehniki romana toka zavesti. Najmočnejši element v skaljeni, iznakaženi psihi, ranjena, bolna čustvenost, je

postala glavni kompozicijski organizator novega tipa proze. Vendar je Pahor ustvaril ravno v okviru te tehnike svoj najčistejši ženski lik, francosko bolničarko Arlette.

Ideja, da se človek mora ohraniti, govori o Pahorjevem življenjskem optimizmu. Potrjuje jo Pahorjev roman in največji slovenski roman o Trstu *Parnik trobi nji*. Spet je poleg tržaške tematike uničevanja slovenskega elementa ljubezen tisto vseobsegajoče čustvo, ki ožarja življenje. Zdaj nima razsežnih dimenzij, da bi obnavljala milijone existenc, ki so izgubili vero v človeka in v vse, marveč teče tiho kot tanka zveza med mladima človekoma, ki sta se odločila, da vzameta nase boj s kolosom, kot ga je v zadnjih predvojnih letih predstavljal fašistični režim.

3.

Kakor Pahor, nastopa tudi Alojz Rebula kot tolmač zatiranega slovenskega elementa v Trstu. Časovni obseg je pri njem ožji. V romanu *Senčni ples* nam podaja Trst samo v povojnem obdobju, v letih zavezniške vojne uprave nad mestom.

Vsako pripovedno delo more prikazati razmere in dogodke v mejah določenega ambienta samo skozi medij pripovedovalca. Pisec ne posreduje »totalne realnosti« opisanega predmeta. Omejevan z obsegom svojega doživljanja, kaže le tiste strani predmeta, ki zastopajo njegov življenjski koncept in njegove vidike. Po tipu romana *Senčni ples* roman osebnosti, slika prebijanja profesorja in pisatelja Silvana Kandora skozi tržaške razmere. Okoli tega žarišča, doživljanja mladega intelektualca, je razporejeno gradivo romana. Pisateljevo oko je uprto v dve točki: v duševne procese junaka romana in v milje, v katerem se ta giblje. Tako se v romanu nenehno prepletata dva zorna kota, eden, ki teži k ponotranjenosti, in drugi, ki želi podajati čimbolj slikovito in nazorno zunanje okolje. Če bi bil pisatelj za roman osebnosti izbral tehniko pisanja in prvi osebi in bi roman pripovedoval junak romana Silvan Kandor sam, bi bile izpovedi duševnih procesov bolj avtentične in še obširnejše. Tak bi bil ta roman, če bi bil zamišljen kot psihološki roman. Ker pa je to družbeni roman z vidnimi etičnimi tendencami, je bilo potrebno ravnotežje med osebnostjo v akciji in vso okolico, v kateri poteka akcija.

Začnimo z drugim kompleksom, z Rebulovo sliko Trsta. Pahorjevo pripovedništvo se je osredotočilo pretežno na mestne dele Trsta in njegove prisojne obale na zahodni strani, Rebula predstavlja Trst v dveh komponentah, ki sta v njegovi viziji mesta nerazdružni. Trst riše dosledno v njegovi vsakodnevni povezavi z eno izmed vasi neposrednega zaledja. Trst dobiva od tam delovno silo in vsakodnevno prehrano, a tudi sklop pogledov na življenje in družbo, ki se bistveno razlikujejo od meščanskih pogledov. Vas — če še smemo tako imenovati predmestje in neposredno zaledje mesta, saj je vanj prodrla motorizacija in mehanizacija — namreč združuje oba delavska elementa v Trstu, industrijskega delavca, ki se rodove in rodove sem od tod novači za podjetja v mestu, in malega kmeta ali ribiča.

Mestni element v Trstu je predstavljen z zunanjimi motivi: s privlačnostjo obale, z luko, v kateri zdaj med tiri raste plevel, s slikovitim starim mestom z ozkimi ulicami, umazanimi pročelji, revščino in prostitucijo, z ameriškimi bari,

ki so razsejani po mestu, in z marljivimi furlanskimi delavci, ki si petdeset kilometrov daleč prinašajo svoj vrček testetin za kosilo. Način dojemanja mesta je očitno vizualen. V njegovi podobi manjka tako važna sestavina, kot je bogati del Trsta, njegova industrija, banke, trgovina, vse, kar se je naselilo v novejših mestnih delih in pomeni gospodarsko uspevajoče meščanstvo. Rebula je ostal temu elementu tuj in ni prodril vanj.

Pravo nasprotje tega je njegovo slikanje vasi. Elementi ljudske arhitekture so sicer opisovani z ljubeznijo etnologa, toda tu težišče ne ostaja na vizualnih vtisih. Pisec prodira v zavestne in podzavestne komplekse tega prebivalstva, v njegov vsakdanji obstanek, a obenem seže do dna njegovih gospodarskih skrbi, življenjskih navad, smisla za duhovitost, veselje in srečo, in človeških, verskih in etičnih načel.

Tudi v povojni dobi sta dva pojava z vso svojo težo ležala na prebivalstvu, agresivni nacionalizem. in brezposelnost. Zavezniška vojaška uprava je kot prehodna oblast omilila ostanke metod fašističnega režima. Odprla je nekaj slovenskih šol in preklicala zakon o obvezni italijanizaciji slovenskih imen. Vendar so se prepogosto pojavljali šovinistični napisi, da bi se že dalo slutiti mirnejšo prihodnost. V romanu Rebule zavzema dominantno mesto problem brezposelnosti v mestu, ki je tudi zdaj ostalo odsekano od svojega naravnega zaledja in podonavskega gospodarskega prostora. Novo geslo brezposelnih je bilo *Avstralija*. Kot že nekaj generacij, so tržaško luko tudi zdaj začele zapuščati ladje z izseljenci. Novi val emigracije je zadeval zlasti slovenski element v Trstu, ker je bil zapostavljen pri sprejemu v službo na domačem tržaškem ozemlju.

Senčni ples je roman dokumentacije o povojnem Trstu. Pripovedovanje ni zavito v domnevno neprizadeto objektivnost, kot so pisali v času realizma. Pisatelj ne skriva, da so njegova razmišljujoča stališča oblikovala pod vplivom nemira, značilnega za pripadnika ogroženega naroda. Vendar ga raba moderne metode gradnje na temelju čimbolj preciznih in skrbno odbranih primerov kot osnovnih motivov v pripovedništvu varuje prevelike čustvene angažiranosti.

Silvan Kandor že s prvim korakom v roman stopa z razklano dušo. Pravkar je pokopal ženo. Zapustila je v njem takó silno sled, da jo je smatral za edino možno ljubezen svojega življenja. Pisatelj ni nakazal, kakšen bi mogel biti moderen zakon brez zla senc, ki bi mogel dati možu takšno moralno trdnost. Smrt je morala pustiti za seboj bolečino in osamljenost.

Toda taka odtujenost le ni mogla imeti svojega edinega vzroka v nepotesenem razmerju do ljubljene žene. Rebula govori o človeku, ki je brez tal, ker so mu do krvi porezane korenine. Brez lastnih korenin se bo moral prilagoditi drugemu narodu, zato bo njegov obstanek »mrzlota bivanja« in življenje samo senca pravega, polnega obstanka. Motiv sence je dal tudi naslov romanu: »senčni ples« je prisposoba za narod, ki je, a ne živi, ker mu je bitno ogrožano življenje.

Narodna usoda se je s tem zagrizla do biti človeka. Povzročila je v njem občutek odtujenosti in sprožila vprašanje: Kakšen je smisel biti? Je sploh mogoče bivati kot »globel v hladu gozda«?

Roman *Senčni ples* je s tem prešel v filozofsko problematiko. Lik intelektualca Kandorja je tako izbran, da nazorno prikaže njeno vsebino.

Silvan Kandor je kmečki sin, ki se je šolal in dobil v Trstu mesto profesorja slovenščine na slovenski gimnaziji, katero je omogočila zavezniška vojaška uprava. Njegov brat Sandro je bil partizan in se je po vojni vrnil kot nekvalificiran delavec na železnico. V Trstu je tudi zdaj napeto. Znova se prebuja fašistične ali iredentistične groznje. Izjema med Italijani je profesor De Martinis, humanist, ki poskuša razumeti tudi Slovence. Njegova tenkočutna in inteligentna hči Nora kaže očito nagnjenje do Silvana. Toda vsi trije motivi v romanu se zlomijo. Silvan pusti slovensko šolo in sprejme posel prevajalca za zavezniško upravo, Sandro kot Slovenec ne more dobiti stalne službe, zato emigrira v Avstralijo. Silvanova ljubezen do Nore (ljubezen, ki je brez sledu erotičnosti!) se je končala v spoznanju, da ga je bilo včasih groza samote, zdaj pa ga je prav tako groza živeti brez samote.

Prav zadnji motiv povsem potrjuje idejno koncepcijo romana.

Splošnemu dvomu modernega človeka v eksistenco se v razmerah nacionalnega zatiranja pridružuje poniževanje sleherne človekove vrednosti. Vsakršno iskanje izhoda je nesmiselno. Človek stoji v tujem, sovražnem svetu.

Obup, izgubljenost, nihilizem? Ali ostrejša oblika protesta, kot so bile vse prejšnje, ker prodira do bistva človeka?

Morda je predvsem resignacija. Edini, ki je v romanu nekako rešil svoj obstanek, je najmlajši brat, Berto, ki se zanima v glavnem za motorje, za knjige se pa sploh ne meni.

Iz trpljenja negacije raste pri slovenskih tržaških piscih resnobna proza, ki mislečemu človeku stavlja težka vprašanja.

Breda Pogorelec

Filozofska fakulteta Ljubljana

RAZVOJ PROSTEGA STAVKA V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

(Vloga dativa v stavku)

Pregled slovenskih stavčnih tipov nas opozarja, da se je zgradba stavkov od brižinskih spomenikov do danes v osnovi kaj malo spremenila, prav gotovo pa ne v toliki meri, da bi nekdanjih stavčnih vzorcev ne mogli prepoznati s pomočjo sodobnega knjižnega jezika. Razločki so največ v realizaciji adverbálnih razmerij (odvisni od rekcije glagola).

Redki slovenski srednjeveški literarni teksti niso dovolj obsežni, da bi lahko z gotovostjo trdili, da zajemajo ves repertorij slovenskih stavčnih vzorcev. Bogastvo stavčnih vzorcev v knjigi XVI. stoletja nas sili, da sprejmemo starejše vzorce iz brižinskih spomenikov, celovškega, stiškega in drugih spomenikov za osnovo primerjave, da ugotovimo slogovne značilnosti. Trditev pa, da se je slovenski stavek razvil še le od reformacije naprej, utegne imeti samo delno vrednost, pač zaradi tega, ker so nekdanji stavčni vzorci tudi v

XVI. stoletju, kakor pozneje, še zmeraj živi. Seveda v skladu z naslovom upoštevamo le jedro stavčne zgradbe — prosti stavek, v zloženem stavku so spremembe vsaj na zunaj (vezniki, vezni zaimki) veliko večje. Vseskozi pa so spremembe v besednem redu stavkov. Te gredo na račun različnih slogovnih zakonitosti v organizaciji sporočila. V razpravi jih le deloma omenjam, največ zaradi tega, ker ne upoštevam samo dejanskih prostih stavkov, temveč tudi jedra zloženih stavkov, saj so njihovi vzorci s pravimi prostimi stavki identični.

Skica teh problemov seveda še ni rezultat popolne analize starejših slovenskih besedil, nastala je ob izbranem reprezentančnem gradivu. O izvoru zvez ne razpravljam: tudi če gre za očitne kalkē, vidim v njih realizacije slovenskih jezikovnih možnosti. Ker sem mnenja, da je treba gledati v teh zvezah vsaj včasih tudi način mišljenja (jezikovne evropeizme), sem v tej stopnji razmišljanja hote zanemarila primerjavo s stanjem v srednjeveški latinščini in nemščini, od koder je potekal osnovni vpliv na izoblikovanje starejših slovenskih tekstov.

Ker se v slovenskem stavku najprej v brižinskih spomenikih — pa v XX. stoletju od slovenske moderne dalje pojavljajo v poeziji in prozi razmeroma zelo številno zveze z različnimi dativi, sem jih izbrala za predmet te svoje prve razprave o slovenskem prostem stavku. Zveze z dativom so zaradi po navadi ohranjenega osnovnega dodatnega pomena zlasti v primerih prostega dativa pomensko intenzivnejše od drugih zvez, na primer zvez z akuzativom, s katerimi so včasih celo zamenljive. Zamenljive so tudi z genetivom in tudi za genetiv velja, da je v zvezah, zamenljivih z dativom, manj poveden od dativa. Če je torej dativ v mnogih primerih obdarjen z dodatnim pomenom, je seveda pomembno slogovno sredstvo in je za posamezna slogovna obdobja treba vedeti, katere zveze se širijo in s kakšnim sporočevalnim namenom.

Dativ ima v stavku različne vloge. Po svoji osnovni funkciji je dativ »sklon opozarjanja na udeležbo in sklon interesa in zato označuje posredni (oddaljeni) odnos osebe (redkeje stvari) do dejavnosti subjekta (objekt smeri ali drugotni objekt).« Znan je delitev dativnih funkcij na ožje in na proste. Prvi naj bi bili po stavčni funkciji objekti, drugi predvsem adverbialna določila. K prostim dativom spadajo dativi koristi oziroma škode (commodi oziroma incommodi). Pozornost poslušalca na stavčno sporočilo vzbujajo etični dativi. Simpatetični dativ ali po slovanski terminologiji posesivni dativ priteguje pozornost na živo bitje, katerega telesni deli, deli obleke itd., imetje so predmet stavčnega sporočanja. Za latinščino označujejo te zveze po eni strani kot prabitne, po drugi strani kot poetične in da v pozni latinščini izginjajo. Poleg tega so še dativi ozira (respectivus), cilja, kot varianta dativa commodi je tu dativ auctoris — povzročitelja, dativi pri pridevniki in podobno. (Teoretski povzetki v glavnem po Leumann—Hofmann—Szantyr, Lateinische Grammatik, Zweiter Band, Syntax und Stilistik, München 1965, s. 86 d., Vladimir Šmilauer, Novočeská skladba, Praha 1966, s. 222 in drugod). Iz teh znanih karakteristik dativnih funkcij se zdi, da lahko to množico funkcij reduciramo na dve osnovi: na dativne objekte in na dativne commodi oziroma incommodi, objetke ali prislovna določila. Pri objektih je možnost prehajanja od dativne rekcije v akuzativno (take so tendence razvoja), v slovenščini pa je največkrat ohranjena obojna rekcija in je tako izbor pravzaprav docela slogovno vpra-

šanje: izbira dativne rekcije predmeta namesto običajnejšega predmeta v akuzativu prinaša v stavek seveda posebnost dodatnega (samostojnega) dativovega pomena in s tem novo razsežnost v stavčno zgradbo. (Ta posebnost je že v zgodovinskem razvoju jezikov ustvarila celo lestvico »nepredmetnih« pomenov dativa!)

V najstarejšem slovenskem spomeniku je dativnih zvez precej: (Po transkripciji Ramovša v Ramovš-Kos, Brižinski spomeniki, Ljubljana 1937.) *tebê ispovêdê vâs moj grêh — — —, I tebê, božji rabe, hot' o biti ispovêdan vsêh mojijh grêh, tebê sê mil tvorjo od sih počtenih greh — — têh sê tebê mil tvorjo, otmî mę vsêm zlodejê, — — bože, tebê porončo mē tebê, mi (je) jega potrêba velika ter mi je iti že na on svêt, paki že vstali na sodni dan; imêti mi je život po sem, imêti mi je otpustak mojih grêhov; eže mi sê tomu hotelo, emuže mi bi ne dostalo hotêti* v I. brižinskem spomeniku. V II. brižinskem spomeniku so naslednje: *modlim sê jim, obêti naše jim nesem, časti jih pijem, eže jest ugotov' enò iskoni dokoni izvol' enikom božjem, jemu sê otêti ter v vêki jemu bê žiti, i nam se modliti tomuje vrhnêmu otcu gospodi, i jest sê pred božjima očima vsakomu — — ispovêdati*. V III. spomeniku: *Jaz sê zaglagol' o zlodêju i vsêm jego lêpot' am, Bogu — — ispovêdê vsê mojê grêhe, Daj mi, bože gospodi, tvojo milost, tebê poročo vsa moja slovesa*. Navedla sem toliko primerov zato, da bi opozorila na izredno veliko število dativnih struktur v spomenikih, zlasti v I. in II. Z mdativom se izraža relacija vernikova do boga, zlodeja, svetnikov. Od dativov so povečini predmetni in dativi koristi/škode, kakor *tebê se mil tvorjo*, pa redke in danes ob glagolu *piti* ne več živ: *časti jih pijem*, neke vrste respektivni dativ. Značilno je, da je dativ za 2. osebo *tebê* vedno v poudarjeni obliki, medtem ko je dativ za 1. osebo vedno nepoudarjen. S tem je v zaimkih posebej poudarjena relacija med bogom (duhovnikom) in vernikom, ki govori molitev. Dosledna raba poudarjene oblike za 2. osebo seveda ustvarja v besedilu dodatno razsežnost. Posebej pa navajam in omenjam deagentno modalno zvezo: VF + inf cop

+ dat, pri čemer je v dativu običajno zaimek. Zveza ima modalni pomen, dativ (osebni) je tako imenovani dativ povzročitelja, ki naj bi bil varianta dativa *commodi*. Modalni pomen ni enoten, največkrat pomeni *morati*. Zveza kopula + infinitiv kot modalna zveza se je ohranila do danes, omembe vredna je zaradi dativa *auctoris*, o katerem sporoča latinska sintaksa, da je bil značilen za avtorjê, ki so pisali nekoliko umetelen jezik. Isto vrednost imajo te zveze tudi v slovenščini, verjetno že od začetka. Vsekakor pa takšna struktura, če je uporabljena v tako velikem številu, močno obarva besedilo. Z dativom je nosilec dejanja navidezno prikrit, dejansko pa poudarjen. Tak je tudi dativ v deagentni zvezi *eže mi se tomu hotelo*, ki se je — seveda brez stvarnega dativa *tomu* prav tako ohranila do danes. Podobno kot ta dativ povzročitelja učinkuje tudi že omenjeni svojilni dativ, ki pa ga bomo spoznali v kasnejših tekstih. Ker je dativ med vsemi skloni najbolj primeren kot nosilec čustvenega poudarka (prim. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, s. 36), moramo po opisu funkcioniranja zveze poudariti seveda tudi njeno emocionalno vrednost.

V III. brižinskem spomeniku je ohranjen še stari objekt v dativu — *prideš sodit živim i mrtvim*, kar je že v celovškem rokopisu iz XIV. stoletja zamenjano z akuzativom. Ker pa je še danes možna ob glagolu *soditi* tudi zveza z dativom, moramo biti nemara tudi tu pozorni na stilno izbiro v spomenikih, napisanih v

visokem stilu karolinške renesanse, strogem in skopo funkcionalnem, v katerem ni smela ostati neizrabljena nobena zveza. Z dativnim objektom je precizirana smer dejanja. Posesivni dativ je samo v I. brižinskem spomeniku v primeru: *mi (je) jega potrêba velika*.

Tretji večji slovenski spomenik je mlajši. Če so v brižinskih spomenikih še zveze, ki so se spremenile v besedju, a so se ohranile v rekciji, če je bila semantika ista, sodi stiški rokopis že znatno bolj v novi čas. Kljub temu da gre tudi tu za splošno spoved kakor v Br I in Br III, je dativnih zvez mnogo manj in jih zaradi tega uvrščamo k drugim karakteristikam tega poznogotskega spomenika. Ker v njem ni neposrednega nagovora kot v brižinskih spomenikih, ker je stiška spoved pravzaprav pripoved, naštevanje prestopkov in izredno stvarno ugotavljanje, kaj bo treba storiti, je osebnih dativov razmerno zelo malo. Če hočemo naglasiti kontinuiteto z brižinskimi spomeniki, moramo na prvem mestu omeniti modalno zvezo *nam je se veseliti* iz prvega dela. V drugem delu je nemara za slog najbolj značilen dativni objekt na začetku: *Ja se adpouem hudiču*, kjer je v zvezi precizirana smer dejanja na uvodnem mestu, čeprav je v istem spomeniku tudi možnost genitivnega objekta: *kygar fam se odpoueydall*. Da ne gre za dve različni stopnji sistema, spričuje še danes živa možnost obeh zamenjav. Ostali dativi so določeni z rekcijo: *ye wogu defetino meyga žyuota neyjam taku zweyftu dall, ya odpuščo vzeym teym*, itd. Dativ *commodi* je v zvezi *mi račyte prositi našiga gospudi*. V stiškem rokopisu ni razmejitve med poudarjenimi in nepoudarjenimi dativi osebnih zaimkov. Zaradi drugačne ideje tega spomenika dativne zveze tu nimajo tiste slogovne vrednosti kot v brižinskih spomenikih in jih zaradi tega težje izmerimo samostojno: uvrstili jih moramo k drugim posebnostim tega jezika.

Razmah literarnega jezika v XVI. stoletju in prav gotovo tudi način renesančnega pisanja sta dativnim zvezam odprla pot. Ne le da so se na ta način izražale osebne relacije vseh vrst, ob številnih osebnih dativih se znajdejo tudi številni dativi stvari. V obsežnih tekstih so razporejeni dativni objekti kakor v našem današnjem jeziku, ob njih pa tudi zveze, ki so se drugače izoblikovale največ zaradi preočitne zveze z nemščino v Trubarjevem jeziku: *Bug bode syy besedi inu oblubi sturill zadosti*, Cat. 208; *inu tudi more jubper stati ti neueri*, ib. 209 (danes ista zveza ob glagolu zoperstaviti se), *inu fe nei pustilla sui zastopnosti od take Vere inu zeupane odpelati oli odpehniti*, ib. 233. Zadnja zveza kaže primer dativa z infinitivom, zveze, ki je v slovenščini redka, čeprav je v težnjah po zgoščenih jezikovnih oblikah mogoča. V dativu so v teh primerih abstraktne besede, ki so v sporočilu pač v isti funkciji, kot so sicer osebe. Podobna je še danes veljavna zveza: *kyr verjame besedi boshy*. Primere navajamo prav zaradi tega, da pokažemo sprostitev v izrazu, ki je opazna v primerjavi z dativnimi zvezami v srednjeveških besedilih. Za našo tezo o stilnem učinkovanju struktur z dativom pa so seveda bolj pomembne zveze s prostim dativom, tako comm.: *inu ye nam dobil ta vezhni leben* ib. 222, *fe nemu pag is te shibkusti pergodi . . .* ib. 240. Od obeh primerov je prvi značilnejši zaradi tega, ker je v dativu izražen namen oziroma cilj dejanja. Drugega je treba pač prišteti k tistim zvezam z dativom, kjer osebni dativ pri deagentnem glagolu izdaja povzročitelja dejanja. Dativ *commodi* je tudi pri nominalnih predikativih, struktura je v Trubarjevih tekstih izredno pogosta: *Bog hozhe tim vernim ludem dober inu milofstiu byti, de ye Bug nemu za uolo Iefusa vezh inu*

bule periatel . . ., ib. 235, *de ye Bug timu grehu taku filnu sovrash in Tiga ye nemu is ferza shall*, ib. s. 240. Običajno se ta dativ navaja kot dativ pri pridevniku, vendar sem mnenja, da mu je zlasti zaradi poudarjene smeri dejanja potrebna uvrstitev med proste dative. Pri rekcijskih objektnih dativih je namreč zaradi stalne rabe ta učinek — ki sicer spremlja kot dodatna pomenska vrednost vse dative v stavkih — nekoliko zastrt. Sem spada tudi posebna zveza, v kateri dativ opozarja na nosilca stanja: *je inu bode timu taku, kar Bug govori*. Prištevam pa med te vrste tudi dativ pri sedanjih deležnikih: *tu vom bodi vedezhe*. Cat. 229. Kot respektivni dativ, se šteje v deagentnih zvezah: *nom se pag čnetu sdy*. Poleg vse te množice zvez z osebnimi in stvarnimi objektnimi dativi ter ob pisani rabi dativov commodi in njegovih variant pa že pri Trubarju ustvarja relacije seveda znatno obsežnejše kakor doslej vrsta posesivnih dativov. Primer — *ye nam vmyfli* — lahko zamenjamo z zvezo »*je v naši misli*« oziroma z osebno glagolsko obliko »*imamo v mislih*«. Prav posesivni dativ pa imam zaradi spremembe osnovne ideje v zamenjavah za enega izmed tistih dativov, ki nosilca dejanja slogovno najbolj markirajo. Posesivni dativ je tudi v zvezi: *Ona ye ana flushabnica boshya tebi hdobrumu* (= v tvoje dobro), medtem ko so dativi *Bogu na zhaft inu h dobrumu vsem mladim . . .*, v *Jimu hudimu nagnen* tako imenovani adnominalni dativi. Seveda se tudi tu postavlja vprašanje, ali ne bi bilo mogoče tudi teh dativov poimenovati po njihovi funkciji v vrsti prostih dativov. Našteti primeri samo kažejo, kako zelo pogosto je bilo izražanje relacij s pomočjo dativa še pri Trubarju. Že pri njem, še veliko bolj pa kasneje v naslednjem slogovnem obdobju, v baroku, se je izoblikovala težnja po izražanju relacij s pomočjo predložnih zvez. V dativu so na primer pri Kastelcu objekti pri glagolih, ki imajo dativno rekcijsko, nekaj primerov posesivnega dativa: *kateru bo vse tebi h'shpotu*, Kastelic, Nabeški cilj, s. 30, *kar bi moglu tebi h'shkodi byti*, ib. 10, *da so mogli sami sebi k'nuzu biti*, ib. s. 12, *vekshi shpot bo tebi*, ib. s. 24; dat. auctoris: *tebi je hudú, ako lih je tebi teshku stradati . . .* ib. s. 20, od objektnih pa je treba navesti primer stavčne sintagme, sinonimne z glagolom zameriti, ki ima isto rekcijsko: *sa flu ne vsame tvoji nadleshnosti*, ib. str. 16. To priča, da je rekcijska odvisna od osnovne semantike in da je v njej težnja, poenotiti odnose vseh sinonimov v pomenski družini z dopolnili. Ne le pri Kastelicu, tudi pri drugih piscih so ti dativi ujeti med druge zveze in predstavljajo samo eno izmed izraznih možnosti.

Taka repartacija različnih dativov, kot se je izoblikovala do baročne dobe, se je ohranila razmeroma dolgo. V poeziji sta dobila posebno nalogo čustvenega izraza etični dativ in posesivni dativ zlasti pri zaimkih; posesivni dativi pri Prešernu zlasti *usmerjajo pozornost*, kadar so to zaimki 1. ali 2. osebe: *Srcé mi je postalo vrt in njiva, V samoti iz oči mi solza lije, — — od ljubezni, ki mu mračila je mladosti zore, strah razžaliti te mi jezik veže, de bi nam srca vnel za čast dežele, ki jim kropiv krdelo rejo vzelo, Zjasnilo se mi bo spet mračno lice*, itd. Glede na to, da je etični dativ oblika, ki je značilna za govorni jezik, je razumljivo, da jo v visoki poeziji zamenjujejo druge oblike, predvsem kot pri Prešernu, posesivni dativ. Seveda so v tej poeziji tudi drugi dativi, toda zaradi posebne pomenske in slogovne vloge omenjam tu samo posesivnega.

V realistični literaturi druge polovice XIX. stoletja je z dativnimi zvezami podobno kot v baroku: upadajo, in sicer z izjemo ene same vrste, etičnega dativa, ki je pogost predvsem v poeziji. Razlog je najbrž kot prej v slogovnem raz-

položenju, ki usmerja sporočila proč od osebnih odnosov k stvarnemu. S tem seveda ne trdim, da bi dativnih zvez ne našli, le redke so — in konstruirane, kakor je na začetku razpravljanja omenjena modalna zveza: Vcop. + inf. + Dat. com., za katero pa smo že v brižinskih spomenikih podvomili, da bi bila docela neliterarna.

Slovenska moderna je dativ kot izraz osebnega odnosa, v prvi vrsti seveda čustvenega razpoloženja, potrebovala v velikem obsegu. Impresionistični Cankarjev stil je zahteval natančno niansiranje opisane snovi, kar pa je bilo mogoče z mnogofunkcionalnim dativom doseči veliko bolj intenzivno kakor s svojilnim zaimkom ali z akuzativnim objektom. Veliko je primerov, ko Cankar med možnostmi akuzativne in dativne objektne rekcije izbere dativno: *Mati in oče sta mu stregla*. Cankar, *Volja in moč*, zs XVI. s. 174, namesto predložnih zvez ima dativne, ker močneje izražajo smer: *prijazni besedi je odgovarjal osorno*, ib. s. 174, *je zagospodarilo delo svojemu . . . hlapcu*, ib. 180. Zelo pogoste so modalne zveze, sestavljene iz kopule in predikativa z dativom auctoris (osebne udeležbe): *Bilo mu je mnogokrat, da bi vzkriknil — —*, s. 176. Od te strukture se razlikuje zveza *Takrat mu je bilo petnajst let*, ib. s. 179 samo po tem, da je modalna samo po svoji zgradbi (deagentne zveze), ne pa po vsebini (= imel je 15 let). Zamenljivost zveze z dvočlenskim stavkom z glagolom imeti je odvisna od predikativovega pomena. Zveze *Silno mu je bilo*, v kateri je predikativ prislov načina, ne moremo tako spremeniti. Dativi v različnih deagentnih stavkih izražajo različne odtenke, ko respektivni dativ: *Čudno se je zdelo Jakobu*, ib. s. 181, dat. comm.: *kje mi je zapisano?*, ib. s. 183, *Nikomur ni bilo znano*, ib. s. 185, *njih obrazi pa so bili daljni in tuji*, ib. s. 187 in *se mi zde tuje in mrtve tiste podobe*, ib. s. 189. in spet dativ *commodi* namesto predložne zveze: *da kmalu ni bilo več prsti in prostora vešelemu samozaupanju*. ib. s. 184. Najbolj raznovrstni pa so posesivni dativi. V čem je razlika do primerov, ki smo jih omenjali pri Prešernu? Nemara najbolj v pogostnosti zvez, kakor: *Lica so mu gorela, usta so mu trepetala*, ib. s. 175. pa še: *da vam je roka tako breskrbna in svobodna?* ib. s. 180 *pa glas mu je bil hripav in trepetajoč*. ib. s. 189. *Vesela luč v njegovih očeh je bila kakor zastrta, beseda mu je bila hladna in pusta*. ib. s. 182. V vseh teh primerih označuje posesivni zaimek subjekt stavka, predikat pa z glagolom ali z nominalno zvezo stanje tega subjekta. Posesivni dativ prinaša v zgradbo element lastnine in povzroča, da je naša pozornost usmerjena na lastnika lic in usten in glasu drugače, kot bi bila s svojilnim zaimkom. Tudi je oblika prostega dativa bolj modalna, kot je pomensko enoznačni zaimek. Drugače učinkujejo posesivni dativi v stavkih: — — *besede — —*, *zakaj so mi ostale v mislih?* ib. s. 178, *Blagoslovi ti Bog kamnoseško modrost, blagoslovi jo tebi in meni!* ib. s. 179. Primera sta si podobna: zdi se, da je posesivni dativ objekt stavka in šele analitični premislek opozori na pravo vrednost. Zlasti drugi primer je mogoče razlagati na oba načina, v ponovitvi je to sploh objekt. Seveda je zaradi svojih razsežnosti dvojna funkcija v literarnem tekstu zmeraj bolj učinkovita. Dvojna razlaga je mogoča tudi v primeru: *Tvoja natura sama ti je govorila sodbo*, ib. s. 184. (objekt in posesivni dativ). Številni primeri iz Cankarja kažejo, kako zelo je bil pri njem dativ izraz osebne prizadetosti, odnosa, in tudi, kako je pomagal zgoščati pomensko zgradbo Cankarjevih besedil in jo obenem rahljati (s svojo modalno vrednostjo).

O NASTANKU PREŽIHOVIH SOLZIC

Zbirka črtic *Solzice* je zadnje Prežihovo izdano delo in njegova edina knjiga za otroke. Razen tega je med pisateljevimi deli prav ta knjiga doslej doživela največ ponatisov in prevodov in tako pomeni njegov največji uspeh pri bralcih. Ta dejstva so lahko uspešna pobuda za literarnega zgodovinarja, da usmeri posebno pozornost na knjigo, čeprav zbirka ne pomeni umetniškega vrha Prežihove ustvarjalnosti. Pričujoča študija poskuša osvetliti enega od problemov v zvezi s to knjigo, problem geneze zbirke.

O pobudah, ki so Prežihovega Voranca spodbudile, da je napisal zbirko spominskih in mladinskih črtic *Solzice*, imamo na voljo več pisateljevih izjav, zapisanih in intervjuju in v spominskih člankih njegovih prijateljev in znancev. Večina teh izjav se omejuje na to, da je bila zbirka zasnovana predvsem kot nekaka tvorna polemika proti prevladujoči smeri v slovenski književnosti za mladino, katere osnovni značilnosti sta odmaknjeni od življenjske resničnosti in zgrešen pogled na otrokovo duševnost in ki jo je Prežih krstil po Župančičevi pesniški zbirki za otroke za »cicibanstvo«. Prva taka izjava je zabeležena v anonimnem članku *Prežihov Voranc in njegove »Solzice«*, ki je bil napisan ob podelitvi nagrade vlade FLRJ: »Nedavno je dal Prežihov Voranc naslednjo izjavo: 'Solzice' sem napisal zato, ker je pri nas v mladinski literaturi bilo preveč 'cicibanov'. Hotel sem pokazati, da pri nas ni bilo samo tako — 'cicibančiči'. To sem dejal tudi Župančiču, on pa mi je odgovoril: 'To je dobro, kar napravi tako.'« (LdP 1950, št. 4, str. 3.) Še določneje in bolj podrobno je to mnenje izrazil v intervjuju z Oskarjem Hudalesom:

»Najin pogovor je moral nujno preiti na njegovo nagrajeno knjigo ...

'Solzice sem napisal že prej, že leta 1941,' je pojasnil Voranc. 'Pozneje sem napisal še nekaj črtic in tako je nastala knjiga. Pravzaprav sem jo napisal iz zlehtnobe.'

V očeh sta mu zaplesala plamenčka.

'Da, iz zlehtnobe,' je nadaljeval. 'Pri nas se je v mladinski književnosti razpaslo že nemogoče cicibanstvo. Kakor da bi otroci ne bili več ljudje, temveč neka življenju odmaknjena bitja. To sem povedal tudi ranjkemu Župančiču. Rekel je, da imam prav.'

Nisem takoj razumel, kaj misli pod tem cicibanstvom. Skoraj da je bil hud.

'Cicibanstvo, to je tista nemogoča življenjska odmaknjenost v književnosti za mladino. Kakor da bi otroci sploh ne hodili po zemlji! Takšna mladinska literatura jih vodi skozi neki denaturirani svet.'« (VMb 1950, št. 9, str. 2.)

Te izjave je še dopolnil v privatnem pogovoru z Marico Čepetovo: »Veš, pa je res točno tako, kakor piše Hudales v 'Vestniku'. Solzice sem res napisal iz hudobije! Pedagogom, ki včasih mislijo, da je otrok igračka, sem hotel dokazati, da je otrok človek. Pravi človek, ki čuti in misli in ki čestokrat doživlja življenje okrog sebe globlje in močnejše kakor odrasli.« (M. Čepe: *Zadnje srečanje s Prežihovim Vorancem*; K LdP 1950, št. 43, str. 3.)

Drugačno pisateljevo izjavo o osrednjem motivu za nastanek *Solzic* pa je citiral njegov rojak in organizacijski sodelavec Beno Kotnik v nagrobnem

govoru: »Voranc je izredno ljubil svojo mater. Materina smrt ga je zelo potrla. Kako mora otrok ljubiti svojo mater, kako se otroci vzgajajo, je tako lepo napisal v svoji zadnji knjigi, v 'Solzicah'. 'Napisal sem jih svoji materi v spomin', mi je pred kratkim dejal.« (LdP 1950, št. 47, str. 1.) To izjavo, ki nam razkriva nedvomno enega primarnih in osrednjih motivov za nastanek črtic, zbranih v *Solzicah*, pa ne smemo povezovati z materino smrtjo, kakor bi se moglo razbrati iz citata, ker je Prežih zbirko poslal založbi še pred materino smrtjo.

Prva skupina izjav, ki bi jo lahko pomnožili še z ustnimi izjavami pisateljve vdove in znancev, poudarja polemičen nagib za nastanek zbirke. Te izjave so predvsem zanimive zato, ker nam posredujejo Prežihov odnos do slovenske književnosti za mladino oziroma za del te književnosti. Pri tem Prežih ni imel v mislih zgolj Župančičeve poezije za otroke, po kateri je pojav poimenoval, pač zaradi splošnega slovesa, ki ga uživa v slovenski javnosti, temveč bolj splošen pojav v mladinski književnosti, za katerega je videl pri Župančiču najboljši in najuglednejši primer. To lahko razberemo že iz citatov samih. Kaj vse pa je iz slovenske književnosti za otroke Prežih bral in kaj vse bi utegnil obsegati njegov pojem »cicibanstva«, je zaradi pomanjkanja ustreznega gradiva težko trditi.

Ali lahko pri preučevanju nastanka Prežihovih *Solzic* vsaj v nekem smislu izhajamo iz njegovih izjav o polemičnem nastanku zbirke, je zelo važno vprašanje, posebno ker je pisatelj sam tako poudarjal odločilnost tega motiva. Pri tem ne smemo preko dejstva, da je tudi ob *Jamnici* poudarjal njeno polemično ozadje proti Hamsunovemu *Blagoslovu zemlje* (prim. J. Mrdavšič; Prežihov zbornik, Mrb. 1957, str. 305—309.) In med pisateljevimi prvenci je črtica *Poslednji pot*, iz katerega je razvidna razen motivnega posnemanja tudi nekakšna polemika s Cankarjevim *Hlapcem Jernejem*. V vseh teh primerih gre za snov iz kmečkega življenja, oziroma točneje, iz okolja, ki ga je sam opazoval, iz katerega je sam izšel, v katerem je preživel svojo mladost in s katerim ni zgubil stika vse življenje. Še več, Prežih se je vse življenje imel za del tega okolja. Ko ga je Herbert Grün z nekim spremljevalcem leta 1947 obiskal na Prežihovem, jima je na prehodu ob njivi, kjer je opazoval rast, rekel: »Se vama zdi čudno, da se pisatelj zanima za polje? Nikar ne pozabita, da je to zame važno. *Jaz sem kmet...*« (Podčrtal J. K.; H. G., Na Prežihovem vrhu, Tovariš 1947, str. 404.) Pri tem pa ne smemo zanemariti, vsaj za kasnejšo dobo, Prežihovega idejnega stališča, s katerega je opazoval in razlagal življenje vaške srenje. Zato ni čudno, da je ob srečanju s pomembnimi deli, ki niso bila v skladu z njegovimi spoznanji o svetu, začutil potrebo, da izpove svoje izkušnje in svojo resnico. Pri tem pa moramo upoštevati, da je bil njegov pogled na življenje stvaren, objektivni, zato je polemično reagiral na taka dela, ki so življenjsko stvarnost tako ali drugače idealizirala ali celo izkrivljala. Zato moramo upoštevati take polemične pobude, zlasti tam, kjer jih je pisatelj sam poudarjal, kot pomembne sprožilce pisateljevega ustvarjalnega procesa pri posameznih delih; osrednje motive za nastanek del pa moramo slej ko prej iskati drugje, predvsem v pisateljevem življenjskem izkustvu.

Prežihovo otroštvo je v osnovi pogojeval socialni položaj Kuharjeve družine. Oče, kot najmlajši sin, ni podedoval domačega posestva in je bil brez privatne lastnine. Bil je izučen tesar in se je preživljal s priložnostnim delom. Ko si je ustvaril lastno družino, se je zatekel kot »ofer«, to je človek, ki ima

v najemu stanovanje brez zemljišča, najprej k sorodnikom (Kotnik), nato k tujemu kmetu (Mihele). Ves ta čas je preživel sebe in družino s priložnostnim tesarским delom. Po enoletnem kmetovanju (1896, v tretjem Vorančevem letu) na posestvu ženinega brata (Krauperg) je vzel v najem kmetijo grofa Thurna (Kogelnik), po štirih letih premenjal najemščino (Prežihovo, last lesnega podjetja Fratelli Feltrinelli in kasneje Franca Celestina) in se šele leta 1912 s pomočjo skromne dediščine in prihrankov dokopal do lastne posesti, skromne bajte na Prežkem vrhu z nekaj hektari zemljišča. Žena, hči trdnega kmeta, je dobila za doto poleg bale le nekaj živine. V takih socialnih razmerah je moral prvorojenec Voranc že zgodaj prijeti za delo in to še bolj kakor za njim mlajši bratje, za katere je najmlajši, Avgust, zapisal: »Čim smo dorasli, je bilo delo, in sicer vse od kraja, za kar je bil otrok sposoben. Tu je oče pazil; vendar vsa vzgoja je bila taka, da si se rad vključil, čim si mogel.« (Pismena izjava J. Pogacniku.) Ob takem življenju je bilo kaj malo priložnosti in časa za otroške igre, o katerih je izjavil Avgust Kuhar: »Teh ni bilo nikjer nikoli. V *Borbi* Voranc dosti pove. Otroci so morali delati in konec. Edino, kar je bilo, je oče napravil vsak pust gugalnico na govni (skednju) in pa enkrat hčerki sanke. Sicer nič takega posebnega, le včasih smo igrali veterнице (zavihan in na količek pritrjen papir, ki se potem vrti).« (Ibid.) Zato ni čudno, da se vrstniki spominjajo Voranca kot resnega otroka, bolj zagrenjenega kakor veselega.

Tudi potem, ko je Voranc začel obiskovati vaško šolo, se doma življenje zanj ni bistveno spremenilo, le tem težjih del se je moral lotevati, čim bolj je odraščal. V tem času pa se je v Vorancu začela zbuhati strast do branja. Dovolj je pričevanj, da je že v šolski dobi mnogo bral in sicer vse od kraja, kar mu je prišlo pod roke. Tako je še tisti prosti čas, ki bi mu lahko ostal za razvedrilo, posvetil branju knjig in to ne le mladinski literaturi, marveč že zgodaj resnim delom, kolikor jih je mogel dobiti. Bral je tudi pri delu, ki mu je to dopuščalo, predvsem na paši. Ob branju pa se je vse bolj resnil in zgodaj miselno dozoreval. Bratu Alojziju je kmalu po prvi svetovni vojni pisal v le delno ohranjenem pismu: »Znaš sam, da sem v svoji rani mladosti rad čital ruske romane osobito Tolstoja, Dostojevskega, ljubljenca Gorkija itd. Njim se imam zahvaliti, da sem se zavedel samega sebe in sem spregledal okoli sebe.« (PrZ, str. 231.)

Vsi ti činitelji, socialno okolje, zgodnja vpreženost v delo, pomanjkanje časa za razvedrilo, zgodnja in močna strast do branja in dozorevanje ob literaturi in opazovanju življenja, ob njih pa verjetno še vrsta drugih, manj razvidnih, so vtisnili poseben pečat Vorančevemu otroštvu in zgodnji mladosti. V tej dobi in teh spoznanjih je bil tudi pogojen Prežihov nadaljnji intelektualni in ustvarjalni razvoj. To je sam večkrat poudarjal v avtobiografskih zapiskih in pismih. Najbolj določno pa je izrazil to v že večkrat citiranem odstavku iz novele *Jirs in Bavh*: »To, kar človek doživlja v mladih letih, kar se kali skozi otrokovo dušo, to ostane odločilno pri odraslem, iz tega rasejo nagibi, dejanja. Če se ti v mladih letih do česar koli vsadi ljubezen ali pa sovraštvo v srce, to ostane in se pozneje vedno v taki ali drugi obliki pokaže. Čemur se človek pozneje priuči, to rase najrajši na temelju tega, kar si je osvojil v mladosti.« Zato tudi lahko razumemo, da so bila prav mladostna doživetja, opazovanja in spoznanja osnovni vir Prežihovega literarnega dela.

Prvi večji in temeljitejši obračun z lastno mladostjo v literarni obliki je bila novela *Borba*. Novela snovno zajema celotno Prežihovo mladost, vendar kaže motivni izbor dokaj vidno hotenje: osrednja tema je očetova borba za

lastno ped zemlje, ob njej se nam razkriva postopoma pisateljev idejni razvoj v smeri družbene kritike. Prežihu je lastno otroštvo dalo snov za prikaz trpljenja kmečke proletarske družine. Kasneje so ta mladostna doživetja in predvsem oče kot tipičen lik kmečkega proletarca dajala Prežihu osnovno gradivo za oris vrste usod kmečkih proletarcev. Takega mnenja je bil tudi pisateljev brat Avgust: »Očeta je Voranc najbolj prikazal v *Borbi*, potem pa v odlomkih v *Solzicah*. Sicer pa se vse vrti okrog očeta: v *Jirsu* in *Bavhu*, v *Asasa*, v *Prvi tuš* — *Prvi spopad*, v *Boju na požiravniku*. V *Jamnici* je oče tisti, ki se ob stljeraji postavil na vrh smreke itd.« (Pismena izjava J. Pogačniku.) V tej dobi pa pisatelju ni šlo več za avtobiografsko prikazovanje, marveč je vpletel avtobiografske elemente v druge zgodbe. Kakor za *Borbo* tako tudi za samorastniške novele pa je značilno pisateljevo poudarjanje težkih trenutkov ter očetovega in družinskega trpljenja v borbi z zemljo in za zemljo. To je posledica hotene socialne tendenčnosti teh del, ki je sicer prikrita v objektivnem fabuliranju. Na to je verjetno mislil tudi Avgust Kuhar, ko je dejal, da je Prežih pri orisu očeta v svojih delih nekoliko pretiraval (ibid.).

S prvimi črticami, kasneje vključenimi v zbirko *Solzice*, pa nastopi novo obdobje v Prežihovem upodabljanju motivov iz lastnega otroštva. V večini črtic je še vedno prisotna družbeno kritična motivika, vendar je vse bolj potiskana v ozadje, v ospredje pa stopajo intimna doživetja iz pisateljeve mladosti. Njim se pridruži v povojnih črticah še močan poudarek narodnostnega boja Slovencev na ozemlju, ki so ga hoteli nemški nacionalisti ponemčiti. Ta narodnostna tematika je v zvezi s takratnim Prežihovim političnim delovanjem za priključitev Koroške Jugoslaviji. Osnovna motivika teh črtic pa so slej ko prej Vorančeva intimna doživetja v krogu družine. Oče tu ni več prikazan pri vsakodnevnem trpljenju v boju za kruh in lastno ped zemlje, temveč v odnosu do žene in otrok, predvsem pa kot neupogljiv Slovenec. Še bolj kot oče, pa je v teh črticah živo in z ljubeznijo orisana mati. Prežih je bil vse življenje izmed svojcev najbolj čustveno navezan na mater. Vendar v prejšnjem njegovem delu ostaja njen lik ob strani, to pa zato, ker je bila hči velikega kmeta in je tudi kot žena kmečkega proletarca ohranila gruntarsko miselnost in tako idejno ni sodila v okvir Prežihovih socialno pointiranih novel. V Prežihovih spominskih črticah pa je zdaj njen lik polno zaživel. Tako je vsaj nekaj črtic v *Solzicah* napisanih res materi v spomin, kakor je pisatelj dejal Benu Kotniku (cit. zg.). Vendar Prežih v prikazu matere, kakor tudi očeta in ostalih svojcev ni idealiziral; tudi v teh črticah je ostal dosleden realist.

Kako je prišlo do te Prežihove spremembe v literarnem oblikovanju doživetij iz mladosti in z njo končno do zbirke črtic *Solzice*, je težko z gotovostjo trditi. Vsekakor ta sprememba ni v zvezi s Prežihovim načrtom, pisati za mladino. *Ajdovo strnišče* in *Solzice*, po nastanku prvi črtici iz zbirke, sta bili napisani leta 1941 in leta 1942. Iz tega časa nimamo nobenega podatka, da se je pisatelj nameraval ukvarjati z mladinsko literaturo. Iz spremnega pisma k deponiju rokopisov ter izrezkov in prepisov že objavljenih del, shranjenih v muzejskem bunkerju, ki ga je Prežih napisal 22. avgusta 1942, izvemo za njegov načrt zbirke črtic, kamor je nameraval vključiti razen *Solzic* in *Ajdovega strnišča* še *Veternika*, *Kurjaka*, *Tri posvetnjake* in pogojno *Maščevanje* (prim. Prežihovo ZD I, str. 445). Po tem lahko sodimo, da je bila zbirka zamišljena kot nekakšno nadaljevanje *Samorastnikov*, nikakor pa ni mogla biti namenjena mladini, že zaradi *Kurjaka* ne.

Prva črtica, ki kaže novo oblikovanje Prežihovih doživetij iz otroštva, pa je še vendar v nekem smislu žanrsko nadaljevanje pisateljeve novelistike v *Samorastnikih* in neposredno po njih, je črtica *V kadunji*, napisana v zadnjih mesecih leta 1940 (prim. ZD II, str. 519s). Življenjska zgodba občinske reve je v črtici naslikana skozi perspektivo pisateljevih mladostnih spominov, vtisov in spoznanj; ob tako oblikovani zgodbi stopijo v ospredje pisateljevi starši, predvsem v njihovem odnosu do revežev. Črtice iz nepojasnjenih vzrokov ni vključil v zgoraj omenjeni načrt za zbirko. V *Ajdovem strnišču* in *Solzicah*, ki sta tej črtici po nastanku neposredno sledili, je pisatelj posegel še bolj v intimne odnose do svojcev. Podobne poteze se kažejo tudi v nekaterih odlomkih iz prepisov, ki so nastajali v tem času, na primer oris matere in pradedu ter lastnih otroških vtisov v *Nebeškem sejmu*. Ta nova poteza neposrednega poseganja v otroštvo in zgodnjo mladost v Prežihovem literarnem delu bi se mogla vsaj do neke mere razlagati iz njegovega takratnega življenja. Prežih se je proti koncu leta 1939, po več kot devetih letih življenja v tujini, ilegalnega političnega dela in potikanja po zaporih ilegalno vrnil v domovino. Živel je v Ljubljani in okolici, v Mokronogu in v Zagrebu. Moral je ves čas ostati v ilegalnosti, ker je bil v odsotnosti v Jugoslaviji obsojen na zaporno kazen, ki je ni preстал, bil pa je razbremenjen političnega dela. Tako se je povsem posvetil pisanju (Moj življenjepis, 18. apr. 1947). V tem življenju ga je zatekla okupacija, s katero se je zopet vključil v ilegalno politično in organizacijsko delo v okviru OF in tako deloval vse do aretacije v januarju 1943. Čeprav je živel v bližini, je bil ves ta čas odtrgan od domačega kraja in doma. Matere in očeta ni videl že od maja 1930, ko je ilegalno pobegnil v tujino. V prvih vojnih letih ni mogel imeti z domom niti pismenih zvez. Če upoštevamo Prežihovo veliko navezanost na dom in svojce, nam je razumljivo, da so v takih okoliščinah tem bolj intenzivno zaživel spomini nanje. V tem času pa se je pri Prežihu zaradi vse večje življenjske ogroženosti začela pojavljati tudi slutnja smrti, kar se da razbrati iz zaključnega odstavka že omenjenega spremnega pisma (prim. ZD I, str. 445). S tem, da smo nakazali nekaj momentov, ki so po našem mnenju pogajali vse večje in intimnejše obnavljanje spominov iz mladosti v Prežihovem leposlovju v letih od 1940 do 1942, pa nedvomno problem nastanka teh črtic še ni izčrpan.

Težka pot skozi belogardistične, italijanske in nemške zapore ter koncentracijska taborišča je nasilno pretrgala še tisto skromno snovanje in pisanje, ki se mu je Prežih posvečal v prostih urah prvi dve leti okupacije. Po vrnitvi v domovino maja se je pisatelj zaradi prestanih razočaranj in zaradi organizacijskih in političnih funkcij, v katere je moral vložiti dosti časa in energij, le skromno in počasi začel ponovno ukvarjati z literarnimi načrti in pisanjem. Vendar je bila prav zbirka črtic za mladino med prvimi njegovimi načrti po vojni. Kristina Brenkova, takrat član uredniškega odbora novoustanovljene založbe Mladinska knjiga, je obiskala avgusta 1945 pisatelja na njegovem novem domu na Prežihovem vrhu. Namen tega obiska je bil dogovor za zbirko mladinskih črtic, katere osnova bi bila črtica *Solzice*, ki jo je Brenkova leta 1942 kot Prežihova kurirka nesla od pisatelja v bunker. Rokopis te črtice je Prežih izročil Brenkovi, da ga prepíše in odda tipkopis založbi. Prežih je obljubil, da bo napisal še vrsto podobnih črtic. Brenkova mu je predlagala, da naj bi bila knjiga ilustrirana in da naj bi ilustracije napravil slikar France Mihelič. Prežih je bil s tem sporazumen, želel pa je, da bi bile ilustracije v barvah. Brenkova

je oktobra 1945 odšla od Mladinske knjige k filmskemu podjetju, zato so nadaljnji dogovori o zbirki potekali z drugimi predstavniki založbe. (Po razgovoru z dr. Kristino Brenkovo 2. jul. 1965.)

S to zunanjo pobudo se je Prežih verjetno prvič v življenju začel resno ukvarjati s problemom pisanja za mladino. V ohranjeni in dostopni pisateljevi korespondenci do tega časa imamo samo eno omembo v zvezi z mladinsko literaturo. Ta omemba sega časovno v prvo Prežihovo ustvarjalno obdobje. V dokaj obširnem pismu, ki ga je Lovro Kuhar pisal 27. marca 1914 z Dunaja rojaku in mentorju Franu Kotniku, pravi, da bi v primeru, če njegov poslani spis ne bi bil uporaben za Koledar Mohorjeve družbe, bil pripravljen poslati »kako otroško povest, dasi se bojim pisati. Ne vem namreč, kako bi začel o otrokih.« (NOja 1964, str. 312.) Iz te kratke omembe lahko sklepamo, da se je Lovro Kuhar že v zgodnji pomladi 1914 ukvarjal z mislijo, da bi napisal povest za otroke, da pa zanjo ni našel ustreznega oblikovalnega načina. Še verjetneje pa je, da ga je k pisanju take povesti nagovarjal Kotnik, sam pa se je tovrstnega pisanja takrat še branil, bodisi ker se je bal, da nalogi ne bi bil kos, ali pa je že takrat imel pomisleke proti literaturi za mladino, ki jo je poznal, ni pa še videl boljše poti k rešitvi tega problema. Vsekakor pa od takrat ne zasledimo več v Prežihovi korespondenci niti v pričevanjih njegovih znancev vse do leta 1945 nobenega sledu o kaki nameri, pisati za mladino.

Podoba je, da se tudi leta 1945 Prežih ni povsem odločil, da bi in kako bi pisal za mladino. Vendar pa je pobuda Brenkove le delovala nanj, samo da so pretekla še tri leta, preden jo je uresničil. Nekaj je bilo najbrž temu krivo to, da je Brenkova odšla k Filmskemu podjetju Slovenije, še več pa Prežihova zaposlenost z organizacijskim in političnim delom ter druge literarne obljube in načrti. Razen zunanje pobude pa je delovalo na Prežiha predvsem okolje, v katerem je živel in ki mu je ob ponovnem stiku z njim budilo spomine na tu preživeto mladost. Pri tem ne smemo prezreti bližine pisateljeve matere, s katero je po dolgih letih ločitve spet živel skupaj. Vsi ti činitelji so poleg drugih, priložnostnih pobud pripomogli, da je Prežih od časa do časa svoje mladostne spomine tudi literarno izoblikoval. Zanimivo je, da se prve povojne spominske črtice dogajajo na Prežihovem, kjer so bili Kuharji več kot deset let najemniki in kjer je zdaj pisatelj živel v novi hiši, ki jo je zgradil predvojni lastnik. Stara hiša, kjer so nekdaj živeli Kuharji, in staro gospodarsko poslopje, sta še vedno stala. Na parni gospodarskega poslopja je Prežih napisal svoje pisateljske prvence in spomin na te začetke je v literarni obliki obudil v črtici »*Listnica uredništva*« (Obz 1946). Predsedništvo v Klubu koroških Slovencev in aktivna prizadevanja za pravilno rešitev koroškega vprašanja, ki se je takrat v diplomatskih krogih ponovno pretresalo, je pisatelja vzpodbudilo, da je popisal svoj prvi stik in spopad s ponemčevanjem koroških Slovencev v utrakvistični vaški šoli; tako je nastala črtica *Prvi korak* (Obz 1947). Praznika velika noč in prvi maj sta obudila spet druge spomine iz pisateljeve mladosti, ki jih je obdelal v črticah *Tri pisanke* (LdP 1947, št. 81) in *Moj prvi maj* (napisana za prvomajsko številko DEn 1947, a ni bila obj.). Vse te črtice pa še niso bile pisane za mladino, kar potrjujejo časopisi, katerim so bile namenjene, pa tudi dejstvo, da je pisatelj le dve od njih vključil kasneje v zbirko črtic za mladino.

O začetni fazi ponovnih dogovorov med založbo Mladinsko knjigo in pisateljem, ki so privedli do zbirke, nimamo dokumentov. Prvi ohranjeni nam

pričajo, da se je Prežih načrtno lotil dela za zbirko, ko se je vrnil iz zdravilišča Slatina Radenci in ko je dokončal nato lagersko novelo *Tat*. Rokopis te novele je odposlal 30. maja 1948., 4. junija pa je že omenil v pismu prijatelju Ferdu Godini: »Pišem in krpam neke mladinske stvari.« Ker je Prežih črtice, ki jih je že prej objavil, izdal v zbirki nespremenjene (razen jezikovnih korektur), nas izraz »krpam« navaja k misli, da je nekatere prvotne variante črtic, ki so se ohranile v zapuščini, napisal že prej in jih je v tem času predeloval oziroma pisal na novo. Delo je pisatelju hitro napredovalo, ker je že 17. junija pisal Godini: »Sedaj končujem zbirko povesti za mladino, ki bo pod imenom 'Solzice' izšla letos pri Mladinski knjigi. Imam napisati še zadnjo črtico.« Da je tako z lahkoto pisal, je pripomoglo tudi dobro zdravstveno stanje; v pismu Fani Koširjevi z dne 10. avgusta 1948 namreč omenja, da se je »v Radencih zelo popravil« in da je »bil še cel junij zelo dober«. Preseneča nas tudi dejstvo, da se je že tako kmalu odločil za naslov zbirke, ker je dve leti prej dolgo okleval, preden je poimenoval zbirko *Naši mejniki*, in še prepustil dokončni izbor naslova Vinku Möderdorferju. Najbrž je o tem odločila istoimenska črtica, ki je bila pravzaprav povod za nastanek zbirke.

Kakšna je bila nadaljnja usoda Prežihove zbirke za mladino, lahko sklepamo le iz pisem predstavnikov založbe, ki so se ohranila v Prežihovi zapuščini, in še nekaterih omemb v korespondenci, ker se v arhivu Mladinske knjige ni ohranil niti rokopis niti pogodba ne Prežihova pisma, kolikor je bilo pač mogoče ugotoviti, ker arhiv založbe še ni dokončno urejen (po izjavah Ivana Potrča, Kristine Brenkove in Cirila Trčka).

Prežih je poslal založbi rokopis zbirke brez črtice *Solzice* v zadnjih dneh junija ali prvih dneh julija 1948. Ta rokopis še ni obsegal več črtic, ki so v zbirki izšle. V spremnem pismu je verjetno opozoril na rokopis *Solzic*, ki ga je leta 1945 izročil Kristini Brenkovi. Potožil je najbrž tudi zaradi zdravja, ki se mu je spet začelo slabšati. To namreč lahko razberemo iz pisma ravnateljice založbe Zorke Peršičeve z dne 7. julija 1948, ki ga je pisala po prejemu Prežihove pošiljke rokopisov. V tem pismu piše o zbirki:

»Zelo smo bili veseli Tvoje zbirke črtic za mladino. Meni osebno so vse zelo všeč, edino 'Dobro jutro' mi je nekoliko manj všeč. 'Solzice' so še pri nas in jih bomo vključili v zbirko. Če bi napisal še kaki dve črtici (iz preteklosti, ker bi se po mojem kvarila enotnost zbirke s črtico napisano v sodobnosti), mogoče vsebovale kaj o problemu Koroške, ni pa nujno, saj to boš že sam videl.« Napovedujejo še, da bodo zbirko natisnili jeseni.

Iz citiranega ni razvidno, ali je že Prežih sam obljubil, da bo dodal v zbirko še kako črtico, ali je bilo to predlog Peršičeve. Vsekakor pa takrat teh črtic ni mogel napisati, ker se mu je zdravje poslabšalo in ker mu je zbolela tudi mati in kmalu zatem umrla. Po materini smrti se je Prežih zdravil v mariborski bolnišnici (od 2. do 18. avg.; prim. Prežihov zbornik, str. 217). Po vrnitvi domov je prejel pismo Mladinske knjige z dne 18. avgusta, osnutek pogodbe in rokopis zbirke z jezikovnimi popravki. Pismo vsebuje nekaj zanimivih podrobnosti v zvezi z zbirko:

»V prilogi Vam pošiljamo 2 izvoda pogodbe za 'Solzice' ...

Obenem Vam pošiljamo tekst 'Solzic' v ponoven pregled. Prosimo Vas, da pregledate in nam sporočite svoje mnenje glede nekaterih popravkov, ki jih je predlagal v tekst prof. A. Gspan.

Slikar F. Mihelič je obljubil ilustracije in to za jesen. Prej pa tako in tako ne bomo mogli knjige tiskati, ker ni papirja. Če bodo pogoji, bomo morda tiskali 'Solzice' kot množično izdajo, kakor smo letos 'Tončka'»

Bevkovo mladinsko povest Tonček so leta 1948 prejeli kot nagradno knjigo vsi redni naročniki otroške revije »Pionir«. V enak namen in v veliki nakladi je nameravala torej založba izdati v letu 1949 Prežihove *Solzice*, kar je tudi uresničila. Zato se izdaja *Solzic* ni zavlekla do jeseni 1948, kakor predvidevajo v pismu, temveč vse do pozne pomladi 1949.

Kmalu po vrnitvi iz mariborske bolnišnice se je Prežih začel ukvarjati z mislijo na črtici, ki naj bi jih zbirki še dodal. Fani Koširjevi, ki ga je prosila za prispevek za »Kmečko ženo«, je 1. septembra pisal: »Moram prej končati tisti dve črtici za Mladinsko knjigo, ki še manjkata za mojo zbirko.« Vendar mu pisanje ni šlo več tako od rok kakor spomladi, ker ga je vse bolj mučila bolezen. Črtici pa je verjetno napisal vsaj do 15. oktobra, ko si je napravil seznam rokopisov, ki jih je oddal za zbirko *Solzice*. Ta seznam je pripisal h kopiji tretje strani tipkopisa prvotne inačice *Prvega pisma*. Seznam je bil verjetno nastavljen zaradi pregleda nad oddanimi rokopisi in ne kot osnutek za ureditev zbirke: »1) Tri pisanke, 2) Nagrada, 3) Prvi maj, 4) Višja matematika, 5) Ajdovo strnišče, 6) Dobro jutro, 7) Prvo pismo, 8) Potolčen kramoh, 9) Bolečina, 10) Levi devzej, 11) Solzice, 12) Svinja — imajo za Solzice'. 15/10. 48.«

Zanimivo in hkrati tvegano vprašanje je, na osnovi tega seznama in skromnih dejstev sklepati, kateri dve črtici je Prežih napisal oziroma vključil v zbirko šele v septembru ali prvi polovici oktobra. Z dokajšnjo gotovostjo lahko trdimo to le za *Prvo pismo*. Za to priča dejstvo, da je citirani seznam pripisan k delu prvotnega tipkopisa črtice. Razen tega je ta črtica v seznamu posebej označena s kljukico, pa tudi papir, na katerem je natipkan dokončni tekst črtice, se razlikuje po kakovosti in obliki od vrst papirja, na kakršne so natipkane ostale črtice v zbirki, vsaj kolikor so se njihovi tipkopisi in kopije ohranili v pisateljevi ostalini. Druga črtica, ki jo je verjetno šele na koncu vključil v zbirko, je *Svinja*, za kar bi morda govorilo dejstvo, da jo je na seznamu zapisal zadnje. Ta črtica pa je nastala že pred tem časom. Napisana je bil za Koledar OF oziroma koledar Prešernove knjižnice. Uredniku tega koledarja Ignacu Koprivcu jo je Prežih poslal po 10. juliju 1948; tega dne je namreč Koprivec ponovno prosil pisatelja, naj mu pošlje prispevek za koledar. Torej je črtica nastala neposredno za tem, ko je poslal Prežih Mladinski knjigi rokopise za zbirko mladinskih črtic. Jeseni, ko mu bolezen ni dopuščala, da bi napisal še eno novo črtico za zbirko, je v knjigo vključil še *Svinjo*. Prežihovo delo na zbirki *Solzice* je bilo tako sredi oktobra 1948 zaključeno.

Izdaja knjige pa se je zavlekla deloma zato, ker je založba hotela izdati zbirko v množični nakladi ob zaključku šolskega leta, deloma pa zaradi ilustratorja Franceta Miheliča, ki ilustracij še ni izdelal niti se še ni dokončno odločil, ali bo knjigo ilustriral. V tem času pa se je za knjigo že zanimala beogradska založba Novo pokolenje, ki je nameravala izdati *Solzice* v srbskem prevodu. O vsem tem je pisatelja obvestil Ivan Potrč v pismu 22. decembra 1948, kjer mu tudi sporoča: »Danes smo poslali prepis 'Solzic' Nopoku v Beograd, kjer jih nameravajo prevesti. Gotovo se strinjaš s tem.« Glede ilustracij se je zadeva uredila šele v začetku marca 1949. Mihelič je bil sicer pripravljen priti v Kotlje že v začetku februarja, kakor je obvestil Prežiha Potrč. Prežih pa je bil takrat

še v slovenjegraški bolnišnici, kjer se je zdravil že od decembra. Mihelič je v Kotlje prišel tako najbrž šele 26. februarja, kakor je dva dni prej napovedal Prežihu, in se tam zadrževal osem dni, kar je razvidno iz Prežihove knjige obiskov. Upodobil je vrsto motivov Prežihovega rodnega okolja, med drugim tudi pisateljevo rojstno hišo in njej pripadajočo kaščo. Vendar se v tem času najbrž ni utegnil kdovekaj pogovoriti s pisateljem, o čemer priča naslovna slika (na platnicah) prve izdaje, kjer je upodobil namesto šmarnic, ki jim v Prežihovih krajih pravijo solzice, rastlino, ki jo označujejo kot solzice v osrednjih slovenskih narečjih.

Nekako v tem času je tudi založbi uspelo priskrbeti vse potrebno, da bi *Solzice* izšle v visoki nakladi. Hkrati se je pred začetkom tiska založnica tudi odločila, izločiti iz zbirke črtico Svinja, češ, »da ne spada v okvir zbirke in bi nekoliko motila celoto«. O tem je založba obvestila avtorja v dopisu z dne 22. marca 1949, ki ga je podpisal novi ravnatelj Boris Makovec. Glede roka izida in višine naklade je v pismu rečeno: »Obveščamo Vas, da bodo izšle 'Solzice' maja meseca v množični izdaji. Za točno naklado še ne vemo, ker bomo šele te dni začeli z agitacijo in z zbiranjem naročnikov. Po dosedanjih izkušnjah računamo najmanj na naklado 40.000 izvodov.«

Prežiha je zanimalo, kako je s srbskim in hrvaškim prevodom zbirke, za katere se je Mladinska knjiga dogovarjala z založbama Novo pokolenje v Beogradu in Novo pokolenje v Zagrebu. Zato je o tem povprašal v pismu glavnega urednika Mladinske knjige Ivana Potrča. Potrč ga je o tem obvestil v pismu 8. aprila: »Tako hrvaški kakor srbski prevod bosta izšla letos, prevajati pa bodo začeli, ko jim bomo poslali krtačne odtise. Mislim pa, da bi bilo dobro, če bi kdo njihov prevod pregledal, kak Slovenec. Kar se tega tiče, jim bomo pisali, in upam, da se ne bodo čutili prizadete.« V istem pismu je Potrč še obvestil Prežiha: »Naročila za 'Solzice' prihajajo pridno iz šol. Mislim, da jih bomo tiskali v nakladi do 40 tisoč.«

Tik preden je šla zbirka v tisk, jo je dobil v roke pesnik Oton Župančič z namenom, da ji napiše predgovor. Župančič je res napisal zbirki spremno besedo in jo naslovil *Beseda z Vorancem in o Vorancu*. Ti odstavki, ki so menda zadnje, kar je pesnik napisal za javnost, izraža veliko priznanje Prežihovi umetnosti. V njih je Župančič preko impresij ob branju Prežihove zbirke skušal določiti raznolikosti in bistvo Prežihove umetnosti. Ta predgovor je skorajda postal sestavni del *Solzic*, saj se z njimi stalno ponatiskuje, vključen pa je tudi v večini prevodov zbirke.

Po uvrstitvi podatkov o knjigi v bibliografijo v *Slovenskem knjižnem trgu*, naši takratni založniški reviji, lahko sklepamo, da so *Solzice* izšle v juniju 1949. Dejanski podatki o višini naklade in vrsti izdaje so zabeleženi v poročilu v dvojni številki Slovenskega knjižnega trga, izšli 20. avgusta: »Ta drobna knjiga Prežihovega Voranca je izšla v dveh izdajah: za naročnike Cicibana in Pionirja, ki so jo prejeli kot 'nameček', je bila tiskana v nakladi 45.000 izvodov v rotacijskem tisku (časopisni papir) in jo je mladina prejela zastonj; posebej je bila natisnjena nato še naklada 1000 izvodov na boljšem papirju. Ta izdaja je tudi v prodaji.« Prva naklada je bila broširana, druga vezana v platno. Skoraj istočasno oziroma kmalu za slovensko izdajo sta izšla tudi prvič srbski (Đurđevak, prev. Đuza Radović, Beograd 1949) in hrvaški prevod (Đurđice, prev. Hijacint Petris, Zagreb 1950).

ŽENSKI LIKI V VORANČEVIIH NOVELAH

V obširni freski kmečkega sveta, ki jo je Voranc načrtal v Samorastnikih, zavzemajo ženski liki pomembno mesto, ne zaradi tega, ker bi pisatelj hotel posebej poudariti vlogo ženske v družbi, temveč zato, ker prav nekatere ženske osebe izstopajo v teh novelah zaradi svojega uporniškega duha. Ti liki vzbudijo toliko večjo pozornost, ker Voranc navadno ni oblikovalec velikih figur; v večini svojih del ne pozna junakov, ki bi simbolizirali neko človeško usodo, nasprotno — naniza nam celo galerijo majhnih ljudi in celo vrsto majhnih dogodkov, ki kot drobni sestavni deli širšega mozaika prikazujejo življenje njegovega kmečkega sveta. Boj za obstanek skoraj v vseh novelah izpolni obzorje Vorančevega človeka in ga poenostavi, ko mu odvzame velik del njegovih čustvenih zmožnosti.

V ta zaključeni svet, v katerem so odnosi med ljudmi povečini zreducirani na golo bivanjsko vprašanje, prav ženski liki včasih vnesejo neko disonanco, ki ga vznemiri in v njem celo povzroči prevrat. Tako poleg številnih ženskih tipov, ki trpno sprejmejo svojo vlogo matere delavke in žene, srečamo tudi drugačen tip ženske, ki se ne prilagodi razmeram, v katerih živi, temveč sledi svojemu nagonu, ne da bi se ozirala na posledice, ki jih povzroči njen upor. Seveda se ta upor lahko razmahne na različni ravni. Poleg upora, ki privede žensko le do spora z družbenimi moralnimi zakoni, najdemo še drug, bolj kompleksen upor, ki zavzame celo območje odnosov med posameznikom in skupnostjo in je torej edini resnično prevratniški.

Kot prototip najbolj splošnega Vorančevega ženskega lika, ki se ne upira razmeram, v katerih živi, vzemimo Dihurko iz »Boja na požiralniku«. Življenje na posestvih, kakor ga opisuje Voranc v »Samorastnikih«, povečini ne razburkajo zunanji družbeni dogodki, temveč razmere na posestvu samem. Posestvo je namreč zaključen svet, družina na njem je tako zaznamovana z življenjem, ki ga ukazuje zemlja, da ne moremo govoriti o širši kmečki skupnosti, temveč samo o posameznih družinskih organizmih, ki se trmasto in vztrajno oklepajo svoje zemlje, in se z njo borijo do konca. Ženska je v tem boju, enako kakor kakor vsak drug član družine, navzoča z vso svojo močjo. Prav zato nima skoraj nobene osebne poteze in se vključi v vrsto vseh tistih, ki so se pred njo in z njo zgarali na posestvu.

Usoda Dihurke se posebej ne loči od vrste dogodkov, ki zadenejo njeno hišo. Pisatelj ji posveti skoraj manj pozornosti kakor kraji krompirja ali boju s požiralniki, ki z vlažno nenasitnostjo ogrožajo družinsko eksistenco. To je značilna Vorančeva žena, ki se primožni na bajto in ki jo beda tako omreži v delo in skrb za družino, da se popolnoma izgubi v tem. Njeno življenje poteka v nenehnem in enakomernem ritmu med garanjem doma, dnino pri sosedih in rojstvu številnih otrok, ki se v skoraj rednih presledkih kot njih del vrivajo med opravke. Eno ali drugo se ji zdi tako naravno in neizbežno, da ne loči več svojih odnosov do dela in otrok, temveč do obojega ohranja enako močan občutek dolžnosti, ki jo pripelje do skrajnega žrtvovanja in samozatajevanja.

Svojo voljo do dela globoko povezuje s skrbjo za otroke in zna predvsem tako izraziti svoje materinsko čustvo: »Po sobi je utripalo enakomerno dihanje otrok. To dihanje ji je na mah pregnalo spanec in ji vzbudilo čuden odpor. Brez jasnih misli še, a že previdno, kakor bi se morala skrivati, se je tiho splazila v vežo, od koder je prisluhnila na dvorišče... Potem je vzela izza trama srp, stisnila kamen, narahlo odpahnila vežne duri ter jih spet previdno zaprla, nato pa s cokljami pod pazduho smuknila za hišni vogal. Od tam je zdirjala v eni sapi proti ječmenu na — bradavici —.« V kritičnih trenutkih pa mimo neizprosne zakona revščine zmore zelo neposredno pokazati svojo materinsko skrb. Čustveno je dosti bolj večstranska kot Vorančev očetovski tip. V krutem »Boju na požiralniku« je več mest, kjer se ženska postavi za otroka, zanj zna najti dobro krettno in ljubezni polno besedo. Ko Dihurček uide od bogatega Osojnika in ga oče po večdnevem skrivanju najde na podstrešju, ga zato do nezavesti pretepe, ga mati »z enim sunkom iztrga iz očetovih rok« in brani s krikom: »Mene ubij, če hočeš!«

Njeni odnosi do moža so bolj enostavni in enostranski. Če zanj najde dobro besedo, jo vedno poveže z njegovim trudom in trpljenjem, ki je enako njenemu: »Naj počiva siromak, ki se tako noč in dan ubija za družino.« Njun odnos določa samo skupno garanje na posestvu, ki jima postane posrednik vsakega nežnega občutja. Ko Dihurja odkrijeta nočno delo, ki sta ga na domačih njivah opravila »z zavestjo, da sta drug drugega ukanila«, ju presunejo enaki občutki: »Ko je šla skozi log, ji je ob pogledu na pokošene redi zastal korak. Pri tem jo je spreletelo toplo, a grenko zadoščenje.« Podobno nam Voranc opiše moževo presenečenje: »Ko se je Dihur po malici vračal od soseda, je onemel obstal pred ‚bradavico‘. Toda nagrbano lice se mu je takoj razvedrilo, pri srcu mu je bilo mehko in trpko hkrati.« Delo je tako usoden »tečajnik« njenega življenja, da jo celo smrt zaloti pri garanju. Pomeni dogodek, ki se komaj loči od drugih dogodkov, vrstečih se v življenju te družine. Pisateljev komentar jasno opozori na to, kako ta svet sprejema njeno smrt: »Dihurke ni bilo več. Do takrat bi ravno tudi repa o pravem času prišla v zemljo.« Taka ženska je trpinka, ki se svoji usodi ne upre, temveč jo sprejema kot nujnost, iz katere ni nikakršnega izhoda. Cilj njenega življenja je, premagati sovražno silo, ki ogroža obstoj družine. Zaradi neenakosti sil, ki si stojita nasproti, njen lik zadobi tragično noto. V tem konfliktu, ki je nenehen in katerega izid je že določen vnaprej, se zdi taka ženska poveljučana, nič manj kakor upornice, kakršne je Voranc prikazal v »Ljubezni na odoru« in v »Samorastnikih«, čeprav ji pisatelj ni posvetil tolikšne pozornosti kot Radmanci in Meti v omenjenih novelah.

Po obravnavi tega lika, ki zaradi svoje neizrazitosti in sivine pusti komaj bežen spomin, ker je podoben vrsti drugih žensk, ki so se prav tako primožile na bajto, ki so prav tako garale in imele prav tako »široke obraze, dolge roke in tenke noge s posinjelim stopalom«, si oglejmo drug ženski lik. Nastopi v »Ljubezni na odoru« in se v mnogočem bistvenem razlikuje od prejšnjega. To je ženska, ki je tako polna nepremagljive življenjske sile, da je v povesti opazna kot edina junakinja in nam ostane v spominu kot samobitna osebnost, ki se ne da gnesti usodi, temveč jo s svojo močjo preoblikuje in odločilno vpliva nanjo. To je upornica, ki iz svoje prvobitne narave črpa življenjsko moč, ob kateri je usoda ne more streti. Vzporedno z dogodki, ki jih pisatelj niza v življenja svojih kmetov, je ona sama dogodek, kateremu enako kot naravnim pojavom ni mo-

goče določiti izvora in vzroka: »Kje neki vzame to moč, ko pa dela kot črna živina in jé le krompir in zelje?« Na to vprašanje soseske nam pisatelj ne zna odgovoriti drugače kakor s tem: »Toda Radmanca je bila Radmanca.« Obenem se zdi Vorancu potrebno poudariti, da se z njeno notranjo močjo ujema tudi telesna moč in lepota, ki sta v njegovem svetu enako izjemni. »Njen obraz je bil širok, lep, zdrave, malo zagorele kože, ki je rada zardevala, kadar je kdo kvantal. Posebno čudna, življenja polna in vabeča so bila njena široka usta, polna močnih belih zob, ki so tiščali v vlažnih, obilnih dlesnih in so ob smehu prihajali do zadnjega kotnika na beli dan.« Razen takega orisa pa nam Voranc ne daje psihološke razlage te izjemne osebnosti. Sprejme jo kot naravno dejstvo, podobno dejstvu, da se v čebelnjaku pojavi matica. Vendar obstaja stičišče med enim in drugim tipom Vorančeve ženske. To je neugnanost pri delu, ki ga obe ženi sprejemata kot nekaj samoumevnega, čeprav ga ne sprejmeta z enako vdanostjo v usvojeno trpljenje. Prav ta nevdanost prinese globok nemir v enakomerni življenjski tok, ki ga tudi tragični dogodki ne morejo do dna razburkati. Čustveni svet Radmance je dosti bolj razvit in kompleksen kot pri ženskah prvega tipa. Radmanca ne zmore obstati v mreži zakonov in navad, v kakršno so ujeti drugi, temveč jo pretrga ne glede na posledice. Tako početje ni namerno, ampak odsev njene prvobitne moči. Njen odnos do ljubezni je plod globokega in neuničljivega prepričanja, da ima pravico do polnega življenja, ki izvira iz sle po resničnem čustvenem izživljanju. Kljub težavam, ki jo doletijo, se Radmanca nikdar ne pokesa svojih odločitev, temveč do konca vztraja pri svojem neugonobljivem sklepu. Niti Voruhova smrt ji ne more zlomiti duha in ji vsiliti dvom o pravilnosti njenega ravnanja: »Mati je dvignila glavo, pogledala skozi solzne oči zdaj enega, zdaj drugega otroka, potem je vzela njuni glavic, jih nežno stisnila v naročje tesno k Voruhovi glavi in z boleznim, a močnim glasom rekla: ‚Smrt!‘«

Vorančeva ženska je obsojena na to, da nikoli ne najde človeka, ki bi ji njej enak stal ob strani. Njena osebnost je tako močna, da je ni mogoče preseči. Za svoja dejanja vzame nase vso odgovornost in jih je tudi pripravljena plačati z lastnim trpljenjem, ki ji postane vir pravic do lastne izbire. Radmanca je prepričana, da je zadostila svojemu možu, ko jo je do nezavesti pretepel: »Ko se ji je moč spet povrnila, je odšla v dimnico, povezala neke stvari v culo, vzela v naročje Mecna ter zapustila bajto z besedami: ‚Pred njim sem zdaj za ta svet čista!‘«

Tudi njeni stiki z otroki so bolj zapleteni kot podobni stiki pri ženski prvega tipa; določa jih njen ljubezenski odnos do Voruha. Ljubezen do Voruha Radmanco pripelje tako daleč, da jih celo zapusti. Toda prav njena močna čustvena narava, ki jo je prisilila, da je sledila ljubezenski sli, ji ne dovoli, da bi se odpovedala materi v sebi. Materinsko čustvo jo pripravi do tega, da zbere svoje otroke okrog sebe tudi po begu od doma in ji narekuje besede, polne samoodpovedi: »Kdaj bomo pa šli kupovat obleke, mati?« je hotel vedeti Karmuh.

»Na letni sejem. Vidva bosta šla in Afrula in jaz, pa bomo kupili vseh sedem oblek.«

»Zate nič?«

»Za mene le, če bo denarja ostalo.«

Kakor pasivni tip Vorančeve žene, tako je tudi Radmanca, ki ji je popolnoma nasprotna, pokazala globoko materinsko čustvo, ki pa se nenehno prepleta

z njeno erotično ženskostjo. Je mati in ljubica hkrati; rojstvo otroka je zanjo naravna posledica ljubezni. Toda otrok ji ne more izpolniti in nadomestiti potrebe po ljubezenskem čustvu. Za otroka se je pripravljena žrtvovati le do tja, kjer materinstvo ne ogroža njene ženosti. V bistvu je torej čustveno izredno zahtevna ženska, ki je razdvojena med materinskim čutom in ljubezensko slo. Kako vskladiti obe nagnjenji, je njen resnični problem, ki ga sama lahko reši le deloma in ki ji ga bo v celoti razrešila nasilna Voruhova smrt.

Podobno strastno in nebrzdano naravo srečamo tudi v podobi Mete, junakinje Vorančevih »Samorastnikov«. Meta je v začetku povesti prikazana kot mlado, življenja polno dekle, ki se ne glede na posledice preda svoji ljubezni do Ožbeja. Vendar pisatelj Metin značaj nato dopolni, saj mu postane simbol upora proti družbenim krivicam, tako da jo moramo obravnavati kot poseben, samostojen tip. Že izhodišče Radmančine in Metine usode je različno: v Radmančinem življenjskem obzorju ni grozljivih in temačnih Karnic, ki jih pisatelj takoj v začetku »Samorastnikov« postavi Metini mladostni nebogljenosti nasproti. Radmanca opusti moralne zakone družbe, ki se ji ne more drugače maščevati, kakor da jo razvpije in osami, Meta pa prekrši notranji zakon bogatih kmečkih hiš, ki temelji v boju za ohranitev moči na stoletnih tradicijah, kar bo morala plačati s hudimi telesnimi in moralnimi mukami.

Kakor Radmanca, je tudi Meta v galeriji Vorančevih likov izjema, saj je trpljenje in beda ne moreta streti in jo uvrstiti med druge, ki sledijo uzakonjenemu redu. Med vsemi je takoj od začetka zaznamovana že zaradi svoje lepote, ki pomeni zanjo lahko samo »nevarnost«: »Bila je srednje velike postave, belega obraza, plavih oči in temnih, ko konoplja dolgih las; njena koža je bila žametna, njena postava kot tisa na Obirju. Njena botra, karniška gospodinja, je hitro spoznala, v kaki nevarnosti je mlada iberžnica Meta. Zato jo je navaljala k samozatajevanju in pokori, da je morala moliti več rožnih vencev, kakor pa ostala družina.«

Brez boja se Meta prepusti svojemu nagonu. Pisatelj niti z besedico ne omeni, da bi si kaj pomišljala, postati Ožbejeva ljubica, zavreči red, v katerem je živela, stopiti z mesta, na katero jo je postavila usoda. V bistvu ostane preprosta kakor otrok, saj ji ni mar posledic svoje ljubezni. Čustvo je sila, ki ji daje prepričanje, da je na pravi strani. Iz tega popolnoma čustvenega doživljanja raste tudi njena upornost in trmoglavost; od tod črpa moč, da se upre Karničnikom in zakonom, ki jih ščitijo: »Videla ni ne Karnic, ne hišne časti in njena mlada ljubezen je gorela le z iskrenim, nesebičnim plamenom čiste vdanosti Ožbeju, izvoljeni in globoko občuteni lepoti najbližjega ji človeka.« Temu prvotnemu čustvenemu doživljanju, ki je vzrok njenega upora proti družbi, v kateri mora živeti, se pridružijo še drugi racionalni nagibi, ki so novi glede na prejšnji lik, ki Meto komplicirajo in ji vzamejo značaj naravne čutno čustvene sile, kakršna je značilna za Radmanco: »Toda to, kar je doživljala zdaj, ko je na eni strani z materjo vred občutila svojo revščino, svojo neznatnost in nevrednost, na drugi strani pa neizprosno trdoto svojih rednikov in njih dušeče sovraštvo... vrh tega pa poteptano ljubezen do Ožbeja, to jo je iztreznilo in navdalo z novo močjo.«

Metin lik torej ni enovito zgrajen, saj se v njem prepletata dve komponenti: elementarna in idejno simbolna. Meta je ženska, ki zmore občutiti veliko ljubezen in tudi trpeti zanjo, z druge strani pa pooseblja upor brezpravnega

rodu, »ki se plazi po globačah«, proti bogatim Karnicam, »ki morajo iti brezobzirno svojo pot, če hočejo kraljevati«. Že v začetku povesti opazimo pogoje za dvojno oblikovanje Metine figure v Vorančevem opisu dvojnih nasprotnih družbenih razmer. Z ene strani nam prikaže mogočni rod Karničnikov, »ki so bili znani po svoji ošabnosti, trdovratnosti in samoljubnosti«, z druge strani pa suženjski rod Hudabelov, »ki so se preživljali z dninarstvom, z divjim lovom, s kresanjem smole in s prodajanjem črnega oglja«. Meta je zapletena v to družbeno realnost kot mlado in neizkušeno dekle. Njena ljubezen bo povzročila razdor s Karnicami in še bolj potisnila v osprednje razliko med Karničniki in Hudabeli. Sama se ne zaveda prepada med sabo in Ožbejem, v katerem vidi samo svojega ljubega, ne pa bodočega karnišniškega gospodarja. Šele ko mora prestopiti svojo prvo težko preizkušnjo, se porodi v njej odpor do Karnic, ki pa ni samo oseben, temveč zadobi že širši razmah. Meta se zave svoje revščine, svoje neznatnosti in nevrednosti, kakor tudi neizprosne trdote svojih rednikov in njihovega dušecnega sovraštva. Stoično sprejme nase trpljenje kot edino možnost odpora proti moči Karnic. Trpljenju in mučenju da tudi razumski, ne samo čustven pomen, saj je v odločnem sprejemanju »martre« že začetek njenega upora: »Vedela je, da mora sprejeti trpljenje kot neizogibni boj proti krivici in da mora v tem čeprav neenakem boju tudi zmagati.« Torej v tem trenutku stopi čustveni nagib njenega bistva na drugo mesto in se začne vedno bolj razvijati njena zavest. Meta ne bo več zgolj preprosta ženska, ki trpi zaradi svoje ljubezni in se ji kljub mučenju ne odpove, njena življenjska usoda ne bo imela več samo individualnega pomena, temveč bo prerastla njeno enkratno človeško tragedijo in postala simbol upora vseh ponižanih in razžaljenih. Seveda Prežihov lik s tem izgubi veliko svoje človečnosti in postane manifest zoper krivico, ki nas lahko prepriča, čustveno nas pa ne vznemiri več tako močno.

V prvem delu povesti nam pisatelj samo nakaže poznejšo Metino vlogo. Z mnogo večjo pozornostjo je oblikuje kot močno individualno osebnost, ki se kljub matri Ožbeju ne odpove. Ne ukloni se volji bogatih Karničnikov, a tedaj ne zaradi kakšnega višjega poslanstva, temveč kot ljubeča ženska, ki ji je ljubezen notranja potreba, ki ne more živeti brez ljubezni. »Čez naju dva je prišlo, da še vedela nisva kako. Meni je danes poglavitno samo to, da je Ožbej oče mojih dveh otrok, ki imata pravico do očeta, in da mi je Ožbej najbližji človek na svetu in da ga imam rada...«

Tudi v drugi ključni epizodi zgodbe, pri mučenju na gradu, je Meta prikazana kot neizkušeno dekle, ki verjame v človeško dobroto in še vedno upa, »da ima srd tega zakrnjenega človeka svoje meje«. Meta in Karničnik si stojita tu nasproti kot človeka, med katerima je osebno nasprotstvo, ki pa ščasoma dobi širši in globlji razmah, saj ju pisatelj oblikuje v predstavnika dveh nasprotujočih si slojev. Stari Karničnik sam zelo nazorno izpove svojo posestniško miselnost: »Ženiti se hočeš, kakor se na Karnicah doslej še nihče ni ženil. Moral bi povedati, da ne gre za posteljo, gre za Karnice! Karnice potrebujejo gospodinjino, ki so našega duha, ki Karnice razumejo, ki čutijo v sebi to, kar čutijo vse Karnice, vsaka brazda, vsaka globača, vse sleme... Tega duha pa Hudabivniki nimajo in ne premorejo imeti.«

Tudi Meta preraste svojo zgodbo in postane simbol Hudabivnikov, pa tudi vseh tistih, ki jih posestljajo Hudabivniki. Njena osebnost ima torej dve potezi: ljubezen, ki ostane čustvena, in prezir do Karnic, ki preraste Meto in jo spre-

meni v simbol odpora do tistega sveta, ki ga predstavljajo Karnice. V začetku zgodbe je ljubezen glavna črta Metinega značaja, pozneje pa na prvo mesto pride zaničevanje. Hkrati s tem spreminjanjem čustev se Meta izvije iz čisto elementarnega lika v idejno simbolnega. Pri sporu s Karničnicami na pokopališču nam jo pisatelj prikaže kot vzvišeno junakinjo, ki se nenadoma zave svoje moči in enakovrednosti nasproti Karničnikom: »Prevzelo jo je doslej nepoznano čustvo samozavesti, enakovrednosti, in to čustvo jo je navdalo s hladnim, vzvišenim prezirom.« Te zavesti pa ne doseže s postopnim psihološkim razvojem. Pisatelj je s tem Meto iz čisto individualnega tipa povzdignil v simbolični tip. Ko se poslavlja od svojih otrok, ki odhajajo drug za drugim od doma služiti, že ni več samo mati, saj jim ne daje le osebnih napotkov, temveč duhovni testament, veljaven za vse, ki so enaki Hudabivnikovi »žvoti«: »Zdaj greš v boj za kruh! Ta boj je težak, ali premagal ga boš, če ne boš pozabil, da si moj, da si Hudabivnikov...«

Parabola Metinega razvoja je tu sklenjena. Iz nebogljene dekleta se je razvila v žensko, ki svojemu skozi stoletja tlačnemu in zaničevalnemu rodu vceplja novo samozavest in voljo do odpora: »Kakor se samorastnik zgrabi z okolico, tako se morate tudi vi, Hudabivniki, zgrabiti z življenjem. Kjer stojite, poženite korenine. Ne dajte se teptati od drugih, ne prenašajte ponižno krivic, ali tudi vi ne prizadevajte nikomur, nobenemu bližnjemu kakih krivic.«

Vprašanje je, ali simbolični moment, ki ga je pisatelj posebno poudaril v tem monologu, ne škodi pripovedi kot zaokroženi umetnini in pisateljevi obdelavi Metine osebnosti. Medtem ko je Radmanca celovito obdelan tip, ki nam ga pisatelj prikaže v vsej klenosti in prvobitnosti, je Meta le ponekod enako dognana; drugod postane le sredstvo, ki ga Voranc uporablja, da nam izpove svojo idejo o nujnosti odpora proti družbenim krivicam. Kot umetniška kreacija je Metina osebnost nekoliko razdvojena. Z ene strani nam Voranc prikaže enkratno in otipljivo usodo ženske, ki nas presune s svojim upornim duhom in s svojim trpljenjem, z druge strani pa nam jo prikaže kot visok simbol, ki se iztrga iz svojega okolja in spregovori z besedami, katerim bi se lahko očitalo, da so nastale a posteriori, torej ne z Metinega, temveč s pisateljevega zornega kota. Seveda niso zato nič manj prepričljive; vedno se ne dajo popolnoma uskladiti z Metino življenjsko situacijo in v bralcu razblinijo prizadetost, ki je nastala pod vtisom njene osebne tragedije.

Pri obdelavi ženskih likov torej v Vorančevi zbirki »Samorastniki« ne najdemo velikih raznolikosti. Njihovo življenje izhaja iz prvobitnih nagibov, ki se kažejo v materinskem etosu, generični sli in boju za obstanek.

Prvi ženski lik se bori proti naravnim silam, ki ogrožajo goli obstanek njene družine. To je ženska, ki trpno sprejema svojo usodo in tudi njen boj ni posledica zavestne odločitve, temveč nujna sestavina njenega življenja. Radmanca se bori za pravico do samostojnega čustvenega življenja, ki ni uklenjeno v moralne predsodke. Gre za žensko, ki je tako polna notranje sile, da je življenje ne more streti. Tudi Meta hrani v sebi isto življenjsko moč, kakršna je značilna za Radmanca, a prav ta izrednost njene narave pisatelju nudi možnost, da iz nje ustvari vzvišen simbol upora tlačnih proti svetu krivic. Metin upor prevzame in potegne na svojo stran sosese, tako da postanejo Meta in njeni otroci kakor kvas, ki s svojo močjo podre staro in na ruševinah zgradi novo življenje.

Zapiski, ocene in poročila

PJOTR SAVVIČ KUZNECOV

V zadnjih dveh letih je moskovska filološka fakulteta izgubila kar štiri profesorje ruskega jezikoslovja: E. M. Galkino-Fedoruk, A. I. Jefimova, S. A. Koperskega in P. S. Kuznecova. Bili so vsi komaj šestdesetletniki in sredi ustvarjalnega znanstvenega in pedagoškega dela.

Znanstveni sloves pred nekaj meseci umrlega P. S. Kuznecova je v rusistiki, širši slavistiki, indoevropistiki in v teoretičnem jezikoslovju že davno segel preko sovjetskih meja. Kuznecov je v dvajsetih letih zrastel iz trdnih osnov ruske lingvistične šole, razvil pa se je v samostojno in svojsko lingvistično osebnost; ostal je ves čas dovteten za nove metodološke tokove, in bil je vedno med tistimi, ki so tvorno oblikovali današnjo podobo ruskega jezikoslovja.

Pred štiridesetimi leti (1928) se je začela vrsta njegovih znanstvenih objav iz severoruske dialektologije. Po njegovih objavah je videti, da ga je študij ruskih narečij pritegoval tudi pozneje. Poleg posameznih obravnav ruskega narečnega glasoslovja je izdal tudi pregleden učbenik o ruskih narečjih (*Russkaja dialektologija*), ki je že izšel v treh izdajah (1950, 1954, 1960). Velik je tudi delež Kuznecova v pripravah za atlas ruskih govorov.

Kuznecov je bil eden najvidnejših ruskih »zmernih« fonologov in eden od utemeljiteljev tako imenovane moskovske fonološke šole. Svoje fonološke poglede je uveljavljal pri proučevanju glasovnih sistemov slovanskih in neslovanskih jezikov. Znale so npr. njegove tovrstne študije (*K voprosu o fonematičeskoj sisteme sovremennogo francuzskogo jazyka*, 1941; *O fonologičeskoj sisteme serbohorvatskogo jazyka*, 1948; *O povedenii sonantov na granice osnov glagolov III-IV klassov v slavjanskijh jazykah*, 1958, itd.) Ko je lansko leto v časopisu *Russkij jazyk v škole* govoril o svojem tekočem delu in načrtih, je posebno poudaril raziskavo v zvezi z vlogo sonantov v jezikih različnega ustroja. Seveda si je lahko obetal splošno veljavne rezultate pri reševanju tako širokih jezikovnih vprašanj samo učenjak, ki je globinsko poznal na desetine raznorodnih jezikov, kot so indoevropski, ugrofinski, paleoazijski in afriški jeziki. Intimno poznavanje neiev. jezikov kažejo npr. njegove študije (*Komi-permjackie etjudy*, 1954; *Ob imennoj klassifikaciji i sisteme soglasovanija v suahili*, 1935).

Največ svojih moči pa je P. S. Kuznecov posvetil proučevanju sodobne in zgodovinske slovnice ruskega jezika. Posebno vsestransko je obravnaval ruski glagol (prim. njegovo obširno doktorsko disertacijo — *Iz istorii skazuemostnogo upotreblenija stradatel'nyh pričastij v russkom jazyke*, 1948; poglavje o glagolu v knjigi *Sovremennij russkij jazyk*, 1952; *K voprosu o genezise vidovremennyh otnoženij drevnerusskogo jazyka*, 1958). Svoja dognanja o zgodovini ruskega jezika in njegovi slovnici je strnil najprej v knjigi *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka* — *Moriologija* 1953; pozneje je v soavtorstvu z V. I. Borkovskim izdal celotno historično slovnico (1963, 1965). To knjigo uporabljajo slavisti v SZ in zunaj nje kot enega svojih osnovnih učbenikov.

V zadnjem desetletju, ko je bil Kuznecov profesor na katedri za strukturno in uporabno jezikoslovje, se je intenzivno ukvarjal tudi z vprašanji strojnega prevajanja. O tem priča že leta 1956 objavljena študija: *Osnovnye problemy mašinno perevoda*. Da mu niso bila tuja tudi čisto praktična vprašanja poučevanja ruskega jezika, kaže njegovo dolgoletno sodelovanje pri pisanju in redakciji učbenikov (npr. v knjigah Pul'kine).

Kuznecov se je vedno gibal v tistih plasteh jezikoslovja, kjer še ni bilo izhujenih gladkih poti; bil je sicer trdno zakoreninjen v tradiciji, vendar je brez pridržka sprejemal vse novo takrat, kadar je videl v tem uspešnejšo pot do resnice. V tej smeri je deloval tudi kot sourednik znamenitega časopisa *Voprosy jazykoznanija*; svoje poglede je izpovedoval zlasti v diskusijskih prispevkih, npr. z Abajevom.

Med največje in trajne zasluge pokojnega profesorja pa gotovo sodi njegovo pedagoško in mentorsko delo. Od svojih gojencev je zahteval zanesljivo poznavanje gradiva, obenem pa je tenkočutno prisluhnil vsaki novi ideji mladih znanstvenikov. In če je kdaj bilo zaupanje in občudovanje, ki so ga učenci izkazovali svojemu učitelju, do kraja neformalno in resnično, to nedvomno velja za Kuznecova. Kdor se je kdaj

mudil v starinskih prostorih katedre za ruski jezik na moskovski filološki fakulteti, ne bo pozabil usločene postave sivolasega profesorja Pjotra Savviča in njegovih toplih besed.

Slovanska in splošna lingvistika bo še dolgo cenila prispevek tega skromnega moža in nadvse delavnega učenjaka.

F. Jakobin
Filozofska fakulteta Ljubljana

SOVETSKOE SLAVJANOVEDENIE

Za tretji letnik (1967) revije »Sovjetskoe slavjanovedenie« je značilno precejšnje število razprav in člankov o Oktobrski revoluciji in njenem vplivu na posamezne slovanske narode. Seveda je tu treba omeniti v prvi vrsti čisto zgodovinske razprave, ki obravnavajo vprašanje z zgodovinskega vidika. Nekakšno obzorno razpravo je prispeval A. Manusevič, ki opisuje odnos slovanskih narodov zunaj SZ do Oktobrske revolucije in nastanek posameznih slovanskih držav po prvi svetovni vojni. Drugi avtorji so obdelali vpliv Oktobrske revolucije na Poljsko, na nastanek ČSR, na bolgarsko gibanje, na politiko vlad v nekaterih državah. Nikola Petrovič je prispeval razpravo »Oktobrska revolucija in narodi Jugoslavije«, vendar v njej ne zasledimo Slovencev niti odmeva revolucije pri njih, niti Judenburškega upora niti različnih »sovjetskih republik«, ki so nastajale pri nas pod neposrednim ali posrednim vplivom ruske revolucije.

K zgodovini lahko prištevamo tudi gradivo o delu posameznih revolucionarjev in komunistov v Kominterni, o njihovi vlogi pri uveljavljanju revolucionarne linije v delavskem gibanju njihovih dežel. Prav bi bilo, če bi na straneh te revije pričakali tudi poročilo o gradivu Prežihovega Voranca v Kominternskem arhivu.

O sovjetski literaturi v Jugoslaviji od 1918. do 1934. leta je pisal Aleksander Flaker. Res je, da Flaker omenja tudi slovenski prevod Blokovič *Dvanajst*, Kreftove članke v »Novem času« in »Prosveti«, pa skupino okoli revije »Mladina«, vendar moram omeniti, da se tu opira predvsem na sovjetski vir, na E. Rjabove razpravo *K oznaki »socialnega realizma« v slovenski literaturi*, ki je izšla v zborniku »Formiranje socialističnega realizma v literaturi zahodnih in južnih Slovanov.« Zato je njegova razprava pomembnejša v tistem delu, ki govori o sovjetski literaturi pri Hrvatih in Srbih.

Za nas je nedvomno najpomembnejša razprava E. Rjabove v tretji številki tega letnika pod naslovom *Slovenska revolucionarna poezija dvajsetih let.** Evgenija Rjabova, ki jo poznamo že po mnogih prispevkih k zgodovini slovenske književnosti, po predgovorih k ruskim prevodom slovenskih avtorjev in člankih o slovenskih pesnikih in pisateljih v sovjetskih enciklopedijah, se ukvarja s slovensko književnostjo že vrsto let. V tej razpravi najprej ugotavlja, da sta prva svetovna vojna in Oktobrska revolucija vzbudili močan val protikapitalističnega gibanja na Slovenskem. To se je odrazilo tudi v kulturnem življenju, zlasti v književnosti, v prozi (J. Pahor, B. Kreft), v dramatik (R. Golouh) in še posebno v poeziji. Največji vpliv v slovenski poeziji je imel v dvajsetih letih ekspresionizem. Zaradi burnih dogodkov 1918—1920 in zaostrene razredne borbe je prišlo do globoke idejne diferenciacije znotraj ekspresionizma. Tako so se oddelili na eni strani Anton Vodnik in drugi katoliški pesniki ter predstavniki »kozmične struje« (M. Jarc in A. Podbevšek), po drugi strani pa pesniki, ki so postali glasniki revolucionarnih stremeljenj in so bili tesno povezani z delavskim gibanjem. V dvajsetih letih se začenja nagel razvoj slovenske revolucionarno-proletarske književnosti, ki je že v 20-ih letih prinesla lepe uspehe v poeziji, v 30-ih letih pa predstavila vrsto velikih prozaikov na čelu s Prežihovim Vorancem in Miškom Kranjcem.

Na naslednjih straneh Rjabova opisuje in analizira delo Srečka Kosovela, Toneta Seliškarja in Mileta Klopčiča. Svojo razpravo zaključí z ugotovitvijo, da je bila revolucionarna poezija 20-ih let pomemben idejni in umetniški pojav v slovenski književnosti, ki je bil po svojem bistvu novatorski. Ti pesniki so utemeljili smer, ki je ob koncu 30-ih let zavzela vodilno mesto v slovenskem slovstvu. Vpliv Oktobrske revolucije na njihovo delo je očiten.

Velik članek v obliki nekakšnega uvodnika je prispeval D. F. Markov. Govori o »socialističnih literaturah v slovanskih deželah 20—30-ih let in svetovnem literarnem

* Več o tem je E. Rjabova napisala v razpravi z istim naslovom v knjigi »Žovten' i zarubižni slovjan'ski literatury« (Oktobar in zamejske slovanske književnosti), Kijev 1967.

procesu«. Slovenska književnost je našla v njem svoje mesto le mimogrede, ko omenja, da je »aktivno podpiral delavsko gibanje s svojim družbenim delom in s svojo umetnostjo Ivan Cankar« ter da »najdemo lik delavca kot nove sile, ki je sposobna socialno preobraziti in obnoviti svet, v pesmih S. Kranjčevića in Otona Župančiča«.

Jezikoslovni del tega letnika ni bogat. S posameznimi trditvami Borisa Markova, ko piše o gramatičnem spolu »evropeizmov« v južnoslovanskih jezikih, bi se lahko ne strinjali: tako se nam na primer zdi pretirano poudarjen vpliv hrvatskega literarnega središča (Zagreba) na razvoj slovenskega jezika, češ da so mnogi Slovenci študirali v Zagrebu (kar naj po mnenju Markova, v določeni meri vpliva tudi danes na naš jezik). Mimo razprave Markova pa ne bo mogel tisti, ki se bo ukvarjal z novejšimi izposojenkami v slovenščini.

Zanimiv je članek A. E. Supruna *O sistemskem in statičnem predstavljanju gramatičnih izoglos slovanskega sveta*, ki ga bodo morali bolj ali manj upoštevati predvsem vsi, ki se posvečajo slovanskemu dialektološkemu atlasu.

Vsebina tretjega letnika »Sovjetskega slavjanovedenja« je, kakor smo videli, v veliki meri posvečena veliki obletnici. Prve številke letošnjega letnika že kažejo razširitev tematike.

Janez Zor
Filozofska fakulteta Ljubljana

LUŽIŠKOSRBSKI IN BELORUSKI PREVODI IZ SLOVENSKE LITERATURE

Vsakoletnega seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo, ki ga prireja Oddelek za slovanske jezike in književnosti pri Filozofski fakulteti v Ljubljani, se udeležuje tudi večje število ljudi, ki so si zadali za nalogo, da posredujejo svojim narodom prevode iz naše književnosti. Tako sta se našega seminarja udeležila leta 1966 tudi dr. Jurij Mlynk, pesnik in literarni zgodovinar iz Budyšina, ter Nil Gilevič, pesnik in prevajalec iz Minska.

Kot rezultat Mlynkovega študija slovenščine je v literarni prilogi glavnega lužiškosrbskega lista *Nowa* doba izšla 16. 9. 1967 na dveh straneh časopisnega formata vrsta novejših in tudi nekaj starejših prevodov iz slovenske književnosti, dodana pa je prevodom in spremnim besedam prevajalca in pisateljice Marije Mlynkove tudi kratka bibliografija dosedanjih prevodov. Iz poezije najdemo tu najprej prevod Michala Hórniku iz leta 1851/52 slovenske narodne želje, potem sledijo Mlynkovi prevodi Prešernovih sonetov *Vrbi in Memento mori* ter *Borove Barake* pod snegom. Iz proznih tekstov so tu Cankarjevo *Sveto obhajilo*, odlomek iz *Prežihovih Samorastnikov* ter odlomek iz *Sedmine Bena Župančiča* pod naslovom *O velikem srcu*. Iz bibliografije vzemo, da so največ prevajali v lužiško srbščino Ksaverja Meška, potem pa Cankarja, Prežihovega *Voranca*, Cirila Kosmača, Zofko Kvedrovo, Josip Lavtižarja ter Ivana Potrča.

Beloruski pesnik in prevajalec iz bolgarščine Nil Gilevič je prišel na seminar že s kopicjo prevodov iz slovenske poezije. Izšli so v glasilu ministrstva kulture in zveze beloruskih pisateljev *Literatura i mastactva* (*Literatura in umetnost*). Pod naslovom *Glasovi Slovenije* in po krajšem uvodu je Gilevič objavil prve prevode iz slovenske literature v beloruščino, in sicer Prešernovo *Kam?*, Uganke, Župančičevo *Žebljarsko*, iz *Grudnovih Primorskih pesmi*, Kettejevo *Na očetovem grobu* ter Klopčičevo *Tri otrokove želje*. Po vrnitvi domov pa se je Gilevič lotil obsežnega dela — prevajanja in pripravljanja antologije slovenske poezije. Nekaj novih prevodov je že objavil. Zanimivo pa je, da je bivanje pri nas vzpodbudilo Gileviča, da je napisal ciklus pesmi in jih objavil pod skupnim naslovom *Od kod teče Ljubljanica*, v reviji *Polymja* (*Plamen*) 1. 1967.

Janez Zor
Filozofska fakulteta Ljubljana

NOVA DVOJNA ŠTEVILKA SLAVISTIČNE REVIJE

Lani obnovljena Slavistična revija, ki jo izdaja Slavistično društvo Slovenije, zalaga pa Založba Obzorja, bo letos izšla že poleti. V tisku je dvojna številka osrednjega glasila naše znanstvene slavistike, ki je posvečena letošnjemu mednarodnemu kongresu slavistov v Pragi. Prvi del številke obsega referate, ki so jih slovenski slavisti napisali za praški kongres. To so prispevki Borisa Paternuja *Struktura in funkcija Jenkove*

parodije v razvoju slovenske romantične epike, Franca Jakopina *O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika*, Bratka Krefta *Tradicija in avantgarda*, Tineta Logarja *Glasovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev* ter Milka Matičetova *Folklor Slovencev v Reziji — pregled ustnega slovstva*. Razen kongresnih referatov bo letošnja dvojna številka Slavistične revije prinesla še naslednje študije in razprave: Marje Boršnikove *O slovenski moderni*, Jožeta Toporišiča *Liki slovenskih tonemov*, Franceta Bernika *Problem Cankarjeve lirike*, Tineta Logarja *Dialektološke štedije XIV*, Franca Zadrayca *Dramatika Slavka Gruma*, Frana Petreta *Struktura poezije Toneta Seliškarja*, Emila Štamparja *Književni put prozaika Vjekoslava Kaleba*, Stefana Barbariča *Herder in začetki slovenske romantike* in Tarasa Kermaunerja *Humanistična resignacija*. Številko zaključuje kratka glosa Jakoba Riglerja *K Rončevičevi opazki o istrskih govorih*.

GRADIVO

POPRAVEK

Na 112. strani Jezika in slovstva št. 4/1968 je pravilno v opombah 7. vrstice od spodaj navzgor:

Pričujoče razpravljanje pa ima namen dopolniti članek podpisanega v 3. številki lanskega Jezika in slovstva.

V OCENO SMO PREJELI

Janko Glazer, Pohorje. Založila Obzorja Maribor 1968, 52 str.

Josip Murn. Uredil in spremno besedo napisal Jože Snoj. Založba Obzorja Maribor 1968, 306 str.

Ivan Cankar, *Hlapec Jernej*. Uredil in študijo napisal dr. Bratko Kreft. Založba Obzorja, Maribor 1968, 227 str.

Franc Zadavec, Oktobrska revolucija in slovenska literatura. Pomurska založba ZGP Pomurski tisk. Murska Sobota 1968, 181 str.

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XII, Zagreb 1968, broj 1. 74 str.

Drama, gledališki list, 6-7/1967-68.

Bulletin scientifique, 4-6 (april—junij). Zagreb 1968.

Dr. Rudolf Trofenik, *Abhandlungen über die Slowenische Reformation* I. München. 1968, 268 + 84 str.

Problemi 62, revija za kulturo in družbena vprašanja, februar 1968.

Vidik 4-1968, umjetnost i suvremene probleme 1968; izdavač: Općinska konferencija Saveza omladine Split.

